

STR A I P S N I A I

KAIMO MOKYTOJAS TARPUKARIO LIETUVOJE: LOJALUS VALDÞIAI IR AUTORITETAS VISUOMENEI

Dangiras Maèiulis

Lietuvos istorijos institutas, Kraþiø g. 5, LT-01108 Vilnius, Lietuva

Þio straipsnio objektas – kaimo mokytojas tarpukario Lietuvoje, o tiksliau – pradinės mokyklos mokytojas tarpukario Lietuvos kaime. Antra vertus, kitokios mokyklos kaip pradinė kaime nebuvo, todėl ðios mokyklos mokytojà pavadiname tiesiog kaimo mokytoju. Kaimo mokytojas mūsø dèmesà patraukė istorinëje sąmonėje áivirtinusių portretu, kuriame jis vaizduojamas lojaliu valdþiai (daþnai ne tik lojaliu, bet ir aktyviai já remianėiu) ir neabejotinu autoritetu já supanėioje aplinkoje. Bûtent ðis hipotetinis mokytojo gebėjimas suderinti nemeluotà lojalumà valdþiai, virstantà jos rėmimu (po 1926-øjø perversmo tai reiðkė autoritarinio A. Smetonos rėjimo rėmimà), su neginėjiamu savo autoritetu já supanėioje aplinkoje ir paskatino atidþiau paþvelgti á lojalumo ir autoriteto santykà kaimo mokytojo kasdienybėje.

AR GALĖJO MOKYTOJAS LIKTI NELOJALUS?

Pradþiai ðiek tiek statistikos apie Lietuvos gyventojus, mokyklas ir mokytojus. 1923 m. rugsėjo 17 d. Lietuvoje ávykusio pirmojo gyventojø suraðymo duomenimis, 85,1% ðalies gyventojø gyveno kaime ir vertėsi þemdirbyste, 67,4% vyresniø nei 10 metø ðalies gyventojø (be Klaipėdos kraðto) buvo raðtingi – þenkli ðiø raðtingøjø dalis mokėjo tik skaityti¹. 1918–1919 mokslo metø pabaigoje 1036 Lietuvos pradinėse mokyklose dirbo 1 232, o 38 aukėtesniosiose bendrojo lavinimo mokyklose (gimnazijose ir progimnazijose 1920 m. sausio 1 d. duomenimis) – 374 mokytojai. Tarpukariu mokyklø ir mokytojø skaičius þenkliai iðaugo – 1939 m. sausio 1 d. 2 334 Lietuvos (be Klaipėdos kraðto) pradinėse mokyklose dirbo 5 384 mokytojai, o 91 gimnazijoje ir progimnazijoje – 1 564 mokytojai². Prie viso to dar bûtø galima pridurti, jog privalo-

¹ Duomenys pagal: *Lietuvos statistikos metraðtis 1924–1926 m.*, Kaunas, 1927.

² Duomenys pagal: S. Kaubrys, *Lietuvos mokykla 1918– 1939 m.: galios gimtis*, Vilnius, 2000.

mas pradinis išsilavinimas šalyje ávestas 1928 m., o kaime gyvenanėiø ir þemdirbyste besiverėianėiø pilieėiø procentas tarpukariu ið esmės nepakito.

Đios kuklios statistikos pakanka ásitikinti iðskirtine mokytojo socialine padėtimi to meto visuomenėje. Pirmiausia tai lieėia pradinėiø mokyklø mokytojus, kurie gyveno ir dirbo supami plaėiausio ir menkai išsilavinusio šalies gyventojø sluoksnio – valstietijos. Pradinės mokyklos mokytojo aplinka điam tarsi avansu teikė aukđtà socialiną statusą ir potencialø autoritetą. Dėl pastarosios savybės pradinės mokyklos mokytojai itin patraukliai atrodė visiems politiniams ar pasaulėþiūriniams judėjimams, geidusiems mokytojus matyti savo gretose. Maþa to, visi politiniai ar pasaulėþiūriniai judėjimai trođko mokytojus paversti savo organizacijø aktyvistais, suprasdami jø potencialioje átaكوje visuomenei slypinėią mobilizuojanėią jėgą. Būta ne tik noro, bet ir bandymø paversti mokytoją bendraþygiu, kartais net prieš jo valią. Tiesa, masinio pobūdþio đie reiškiniai neágavo ir buvo reti, nes politinės kultūros stoką kompensuodavo parlamentinės demokratijos mechanizmas.

Aplinkybės pasikeičia po 1926-øjø perversmo, kai ásitvirtinęs autoritarinis reþimas pradeda ryþtingai ir nuosekliai mokytojus versti „bendraþygiais“, reikalaujamas neapsiriboti pedagogine veikla mokykloje ir uþ mokyklos sienø ugdyti visuomenės lojalumą valdþiai. Taėiau mokytojas, tapęs lojalumo politiniam reþimui ugdytoju, turėjo pats pasiþymėti đia dorybe, kurios ið jo nepamirđta pareikalauti. Tuo tarpu suabejoti lojalumu pakako þinios, esą pradinės mokyklos mokytojas, gavęs ið Đvietimo ministerijos mokyklai skirtus prezidento A. Smetonos portretus, pastarøjø sąmoningai nepakabino mokykloje taip parodydamas savo nenorą, jog „besimokantieji vaikuėiai galėtø matyti ir geriaus paþinti savo Tautos vadą“³. Jei abejonėiø mokytojo lojalumu ir átarimu simpatijomis opozicijai galėjo kilti điam nedalyvavus prezidento sutikimo iðkilmėse⁴, tai mokytojo simpatijos nuo valdþios nuðalintam A. Voldemarui laikytos akivaizdþiu nelojalumo árodymu⁵. Ásiplieskus politinio reþimo ir Katalikø baþnyėios konfliktui blogu tonu tapo ir pernelyg artimø santykiø su dvasininkija palaikymas – „Jaunoji Lietuva“ Đvietimo ministerijai taip skundė pradinėiø mokyklø inspektorė: „Vizituodamas mokyklas, insp. Gustaitis pirmiausia padaro vizitus klebonijai. Tai yra padaręs visose jo rajone esanėiose parapijose. Klebonijø vizitavimas ir artimø santykiø su klebonija palaikymas yra didelis kontrastas buv. II r. insp. p. Gvaldos ir visos tautininkijos taktikai“⁶.

Būsimø pedagogø lojalumo sekimas prasidėdavo mokytojų seminarijoje. 1928 m. birþelio 8 d. Đvietimo ministerijos I departamentas iðsiuntinėjo konfidencialius rađtus mokytojų seminarijø direktoriams ir pedagoginiø kursø vedėjams reikalaujamas pristatyti abiturientø atestacijas⁷. Taigi đvietimo ministerija nuolat gaudavo mokyto-

³ Dzūkø Dėdė, Lazdijai Seinø apskrityje (korespondencija, 1929 m. atsiøsta á „Tautos kelio“ redakciją), *LCVA*, f. 563, ap. 1, b. 162, l. 25.

⁴ Papilės pradþios mokyklos Nr. 1 vedėjo P. Ðliauterio 1927 10 28 prađymas Đvietimo ministrui, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 755, l. 20.

⁵ VRM Pilieėiø apsaugos departamento 1933 06 30 rađtas Đvietimo ministerijai, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 2403, l. 63.

⁶ „Jaunosios Lietuvos“ sąjungos centro valdybos 1934 01 26 rađtas Đvietimo inspektorui, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 2856, l. 17.

⁷ Švietimo ministerijos I departamento 1928 06 08 rađtai mokytojų seminarijø direktoriams ir pedagoginiø kursø vedėjams, *LCVA*, f. 391, ap. 8, b. 125 a, l. 79–88.

jų seminarijų absolventų atestacijas, turėjusias ūtamos ministerijos sprendimui, á kuriá vietová ir mokyklá paskirti dirbti absolventá. Ðvietimo ministerijá pasiekusiose mokytojų seminarijų abiturientų atestacijose pasitaikydavo ir tokie charakteristikó: „gana gabi ir energinga mergaité, bet politiðku atþvilgiu sugadinta [...] ir dabar palaiko ryðius su kairiaisiais elementais [...] nebus gera mokytoja“⁸. Seminarijos direktoriaus atestacija, esá absolventé „gana religinga ir turi davatkiðká pasauléþiúrâ“, o „páþiúros yra artimos ateitininkó ideologijai“ ir teiginys, jog ði „gali su laiku býti gera mokytoja, bet pareis ir nuo tó sálygø, kuriose ji dirbs“, turéjo upkirsti keliá patekti jai á aplinká, kurioje aktyviai veiké katalikiðkos organizacijos ar dvasininkijá⁹. Tuo tarpu atestacija „yra grynai tautiðkai valstybinio nusistatymo, dirbs visada tik toká darbá, kurs bus naudingas tautai ir valstybei“¹⁰ turéjo tapti sékmingos karjeros pradþia.

Pradiniø mokyklø mokytojù nuotaikas, politines simpatijas ir lojalumá valdþiai seké pradiniø mokyklø inspektoriai. Býtent ðiam teritoriniu principu apskrityse veikianèiam Ðvietimo ministerijos institutui valdþia patikéjo ne tik mokytojo pedagoginés kompetencijos, bet ir jo lojalumo valdþiai prieþiúrâ. Kaip teigé vienas to meto ðvietimo vadovø, inspektoriai – tiesioginë ðvietimo sistemos prieþiúros institucija, tikrinanti ugdymá ir ta prasme, ar ðis „vedamas valstybés pageidaujama linkme“¹¹. Taigi lojalumas bei pedagoginë kompetencija ir sudaré kartu tai, ká turéjo ávertinti inspektorius, – profesiná mokytojo tinkamumá. Tiesioginë mokytojo valdþia buvo inspektorius, o pastarojo rankose buvo dáþniausiai ministerijos mokytojams taikyta drausminé nuobauda – perkélimas dirbti kitur, o tai reiðké arba papëminimá pareigose, arba gerokai prastesnes darbo sálygas, o dáþnai ir viená ir kitá. Kaip teigé vienas jos veiksmingumu besipavintis ir siúlantis já „profilaktikos tikslais“ panaudoti pradiniø mokyklø inspektorius, ði priemoné buvo pakankamai veiksminga: „Keliø mokytojù nukélimas bus aiðkus pavyzdys visiems mokytojams, jog mokytojo ðiokioj ar tokioj formoj pasireiðkæs iðkrypimas ið pedagogui privalomos vëþës nebus toleruojamas, bet visu grieþtumu smerkiamas“¹².

1929 m. Tauragés apskrities pradþios mokyklø inspektorius, teigdamas, jog II pradþios mokyklø rajone yra „gana didelis mokytojù skaièius, kurie dirba kairiosios ir deðiniosios opozicijos naudai“, pradé Ðvietimo ministerijos sutikimo pasiúlyti „deðiniosios opozicijos naudai veikianèiems mokytojams“ paduoti pradymus persikelti á kairiøjù papiúró apskritá, o mokytojus, simpatizuojanèius kairiajai opozicijai, perkelti „á deðiniøjù papiúró apskritá“¹³. Ðis pradþios mokyklø inspektoriaus siúlymas opozicijai simpatizuojantá mokytojà perkelti á priedingá jo pasauléþiúrai aplinká buvo

⁸ Ðvietimo ministerijai pristatytos Tauragés mokytojù seminarijos 1927–1928 metø abiturientø atestacijos, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 2413, l. 278–285.

⁹ E. Maziliauskaités, baigusios 1932 m. Tauragés mokytojù seminarijá, atestacija, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 2403, l. 3.

¹⁰ F. Grumbino, baigusio 1931 m. Tauragés mokytojù seminarijá, atestacija, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 2403, l. 19.

¹¹ Inspektorio darbo metodika. Pedagoginio instituto dir. M. Maèernio paskaita prad. m-lø inspektorio konferencijoje vasario 4 d., *Tautos mokykla*, 1938, Nr. 4, p. 94.

¹² Ðiaulio aps. II rajono pradþios mokyklø inspektoriaus 1929 07 20 raðtas Ðvietimo ministerijos I departamentui, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 1023, l. 215–216.

¹³ Tauragés aps. pradþios mokyklø inspektoriaus 1929 08 26 raðtas Ðvietimo ministerijos I departamentui, *LCVA*, f. 391, ap. 8, b. 125 a, l. 62.

aprasta praktika – kairiojose papiūrose mokytojas atsidurdavo katalikiškoje aplinkoje¹⁴, o savo lenkiškumo neslepantis – toliau nuo lenkiškos aplinkos¹⁵. Inspektorius pasiūlydavo, o ministerija iš esmės tik formaliai patvirtindavo sprendimą simpatijas krikdemams jaučiantą mokytoją „iškelti kur nors į Zarasų apskr.“, „vokietininką“ – „kur nors į Lietuvos vidurį“, o simpatizuojantą socialdemokratams „nukelti kur nors į kaimą“¹⁶. Atleisti mokytoją, suabejojus pastarojo lojalumu, neskubėta ir perkėlimas dirbti kitur, reikiantis pažeminti pareigose ir blogesnes darbo sąlygas, tapo aprasta nuobauda. Tokia valdžios pozicija lėmė keletas priepasėių. Viena vertus, pats A. Smetonos valdžios pasirinktas nusaikaus autoritarizmo kelias skatino rinktis nuosaikios prievartos priemones. Kita vertus, mokytojų nelojalumo apraiškos negrėšė virsti atviru priešišku politiniam rešimui, todėl valdžia, siekdama nedemokratinio politinio rešimo maskuotės, buvo pasirengusi užmektį akis į kai kurias nelojalumo apraiškas ar ieškoti nuosaikios prievartos mechanizmo. Apsiriboti nuosaikia prievarta valdžiai leido ir iš esmės beteisė mokytojų padėtis, skatinanti pastarojų konformizmą. Beteisė mokytojų padėtį liudija tai, jog inspektorai paprastai visus mokytojus priversdavo savo noru parašyti prašymą perkelti dirbti kitur. Eiti į atvirą konfliktą su inspektoriumi, nuo kurio vieno iš esmės priklausė jo karjera, net ginčdamas savo teises mokytojas nedrąso, o kreiptis tiesiogiai į Žvietimo ministeriją pastarajam trukdė ministerijos nustatyti subordinacijos principai. Tuo tarpu pasitraukti iš mokyklos to meto sąlygomis mokytojui reikė tapti potencialiu bedarbiu – galimybės rasti ne fizinio pobūdžio darbą buvo menkos.

Inspektorius pagalbininku sergėjant lojalumą tapo aklumo nestokojanti slaptoji policija. Mokytojais ne taip jau retai pakliūdavo į piliečių politinį lojalumą sekusios slaptosios policijos akirato Žvietimo ministeriją pasiekdavo Vidaus reikalų ministerijos pranešimai apie seminarijos absolventus, kuriuos dėl politinių simpatijų derėt „vengti paskirti mokytojais“¹⁷. Marijampolės kriminalinės policijos punkto 1931 m. vedėjo raportas, kuriame pateiktos 90 apskrities mokytojų charakteristikos, rodo, jog mokytojų nuotaikos ir politinės simpatijos atidžiai sektos. Žiame raporte esanėios mokytojų charakteristikos – „visa žėima auklėjama rusiškoj dvasioj, nes žmona rusė. Dabar priklauso Dr. Basan. Mok. S., bet tik iš reikalo“; „anksėiau ir dabar palanki krikdemams, bet būdama miško urėdo žmona, vėđai to parodyti vengia“; „palanki k. demams, bet dabar vengia tai parodyti ir dedasi palanki tautin.“; „buv. Ateitininkas, dabar dedasi tautininku, bet savo nusistatymo nepareiškia“¹⁸ – liudija, jog mokytojų politinės simpatijos sektos sistemingai, todėl pastarojo vėđa laikysena ne visada tapdavo pakankamu lojalumo žrodymu. Paprastai informacija

¹⁴ Kėdainių aps. I rajono pradžios mokyklų inspektorius 1933 08 25 rađtas Žvietimo ministerijos I departamentui, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 2856, l. 75.

¹⁵ Seinų apskrities pradžios mokyklų inspektorius 1939 07 27 rađtas Žvietimo ministerijos Pradžios mokslo departamentui, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 2627, l. 29.

¹⁶ Raseinių apskrities II rajono pradžios mokyklų inspektorius 1933 09 07 rađtas Žvietimo ministerijos I departamentui (mokytojų sarađas su paaiškinimais), *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 687, l. 111.

¹⁷ VRM Kriminalinės policijos 1931 05 05 rađtas Žvietimo ministerijos I departamentui, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 2458, l. 169.

¹⁸ Marijampolės kriminalinės policijos punkto vedėjo 1931 10 31 raportas Kriminalinės policijos III rajono viršininkui, *LCVA*, f. 378, ap. 3, b. 559, l. 60–61.

apie lojalumu valdžiai nepasišyminėjus mokytojus slaptoji policija pasidalydavo su atitinkamo rajono pradžios mokyklų inspektoriumi ir šis pasirūpindavo, jog mokytojas, kuris, tarkime, „suspėjo susisėbrauti ir palaikyti politinius ryšius su vietos krik. – demokr. partijos veikėjais ir dalininkais“¹⁹ ar kitais vyriausybei nelojaliais politiniais ar visuomeniniais judėjimais, atsidurtų jo politinėms ir pasaulėžiūrinėms simpatijoms priešiškoje aplinkoje.

Sekanėse mokytojų lojalumą netrūko – tarp jų ir 1928 m. šikūrusi pusiau slapta prorežiminė Lietuvos tautinės apsaugos „Gelepinis vilkas“ organizacija, savo siekiu paskelbusi suvienyti „visus atgimusius dorus lietuvius, naujos santvarkos kovotojus ir kuopas kovai su antitautiškumu ir svetimumu, priešvalstybiniu gaivalu“ bei kovoti „su pražūtingu mūsų Tautai ir valstybei partingumu ir visomis ardanėmis lietuvių vienybės pajėgomis“²⁰. 1928 m. šios organizacijos vyriausiasis štabas išleido aplinkraštą, kuriame reikalaujama neatidėliojant surinkti žinias apie netinkamus mokytojus, „kvalifikuojant konkrečiai jų netinkamumą“²¹. Iš vietos pasipylė agentų pranešimai²². Samprotauta, jog „gerai parinktas kadras tam tikrą pažiūrą mokytojų, turinčių betarpius santykius su plačiais gyventojų sluoksniais, gali nemažai patarnauti sustiprinimui opozicijos avanpostų provincijoje ir išdaukti nepageidaujamą politinį davinį“²³, todėl stebėti visi simpatijas lenkams ar opozicijai jaučiantys mokytojai. Be to, „Gelepinis vilkas“ siekė paveikti mokytojų skyrimą atsišvelgdamas ir savo organizacijos interesus – norėta, jog „didesniuose žmonių susibūrimo centruose: miesteliuose, bažnytkaimiuose, prie valsčių būtų savų žmonių“²⁴.

Platę užmojų turėjusios „Gelepinio vilko“ organizacijos veikla nutrūko neatsibėgėjusi, tačiau jo nestokojo kitos politiniam rešimui subordinuotos visuomeninės organizacijos. Jos ne tik sekė mokytojų lojalumą, bet ir siekė paveikti mokytojų skyrimą sau palankia linkme, norėdamos juos paversti savo organizacijų aktyvistais. Tautininkų sąjungos Vyriausioji valdyba 1934-ųjų birželį aplinkraščiu kreipėsi ir Tautininkų sąjungos apskriečių valdybą pirmininkus prašydama atsistoti visose apskrities mokyklų mokytojų kėlimo projektu, kurie „turėjo būti sudaryti atsišvelgiant ir tautiškųjų organizacijų reikalus“²⁵. Netrukus tokia projektą parengė LTS Telšių apskrities pirmininkas. Nors pastarasis (kuris tuo pat metu buvo ir Telšių apskr. pradžios mokyklų inspektoriumi) teigė, jog mokytojų kėlimo projektas buvo sudarytas „atsišvelgiant ir pedagoginą darbą ir tautiškųjų organizacijų reikalus“, tačiau jo paties patikslinta mokytojų skyrimo motyvacija atskleidžia, jog mokytojai kelti pirmiausia atsi-

¹⁹ Mažeikių apskr. pradžios mokyklų inspektorius 1930 07 29 raštas Žvėtimo ministerijos I departamentui, *LCVA*, f. 391, ap. 8, b. 125 a, l. 17.

²⁰ Lietuvos tautinės apsaugos „Gelepinio vilko“ statutas, *LCVA*, f. 563, ap. 1, b. 2, l. 40–41.

²¹ „Gelepinio vilko“ vyriausiojo štabo 1928 05 23 raštas grupių vadams, *LCVA*, f. 563, ap. 1, b. 1, l. 39.

²² „Gelepinio vilko“ agentūriniai pranešimai, *LCVA*, f. 563, ap. 1, b. 177.

²³ „Gelepinio vilko“ Kretingos grupės štabo Informacijos skyriaus viršininko 1928 10 21 raportas Kretingos grupės vadui, *LCVA*, f. 563, ap. 1, b. 167, l. 88.

²⁴ „Gelepinio vilko“ Seinų grupės štabo 1928 10 17 raportas vyriausiajam štabui, *LCVA*, f. 563, ap. 1, b. 162, l. 81.

²⁵ Telšių apskr. I rajono pradžios mokyklų inspektorius 1934 08 13 raštas Žvėtimo ministerijos I departamentui, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 803, l. 36.

įvelgiant á „tautiðkøjø organizacijø reikalus“ – tiesiog vienoje ar kitoje Telðiø apskrities vietovėje pasigedus įmogaus, galinèio organizuoti tautininkø ar jaunalietuviø veiklà²⁶. 1932 m. Panevėþio apskrities tautininkai, skøsdamiesi, jog „Panevėþio apskritis, turėdama savo centre gan veiklø KVC darbininkà vyskupà Paltarokà, tautiðko darbo atþvilgiu yra bene blogiausioje bũklėje“, LTS Centro valdybos pradė padaryti atitinkamus mokytojø kėlimus Panevėþio apskrityje²⁷. Panaðiø „pageidavimø“ nestokojo ir jaunalietuviai, 1931 m. LMTS pateikė sàraðà vietø, kuriose reikalingi „tautiðkai nusistatà mokytojai“, ir pradėdami „pasisistengti, kad á tas vietas tautiðkø paþiūrø mokytojai tikrai bũtø paskirti“²⁸.

Á pradinės mokyklos mokytojà savo dėmesà nukreipė ne tik ávairios politinio reþimo atrama tapusios visuomeninės organizacijos. Valdþios institucijos taip pat nesnaudė, siekdamos pasinaudoti mokytojo padėtimi saviems tikslams. Kraðto apsaugos ministerija, pastebėjusi, jog „tautos karinime stipriausias faktorius – mokykla. Todėl kiekvienas mokytojas, ypač pradþios mokyklos, turi bũti pakankamai pasirengæs, kad galėtø jaunuomenà auklėti ir rengti karinimo kryptyje“, 1935 m. Ðvietimo ministerijos pradė, „kad mokytojai, atsargos karininkai, bũtø skiriami á didesniø centrø, miesteliø ir baþnytkaimiø mokyklas, o jeigu á kaimus, tai bent á geresnes susisiekimo atþvilgiu vietas“²⁹. Panaðiø KAM ir Ðauliø sàjungos pageidavimø netrũko ir vėliau – keleriems metams praslinkus Ðakiø apskrities karo komendantas, teigdamas, esà „gyvenimo praktika parodė, kad geriausia bũriø vadø vietoms tinka pradinio mokyklø mokytojai“, Ðakiø apskrities pradþios mokyklø inspektoriaus pradė „neatsisakyti padaryti atitinkamø þygjø“, kad á Gelgaudiðkio pradinà mokyklà bũtø paskirtas Ðauliams vadovauti tinkamas mokytojas³⁰.

Politiniam reþimui ið mokytojø pareikalavus besàlygiðko lojalumo árodymø, tas lojalumas netrūkus virto aktyviu reþimo rėmimu, paprastai pasireiðkusiø veikla valdþios globojamose visuomeninės organizacijose. Reikðmingà vaidmenà èia suvaidino ir Lietuviø mokytojø tautininkø Dr. J. Basanavièiaus sàjunga, kurios absoliuèià nariø daugumà sudarė pradinio mokyklø mokytojai. Ði sàjunga, perþengusi profesiniam mokytojø susivienijimui áprastas veiklos ribas, tapo mokytojø socialinės kontrolės institucija, ne tik palaikanèià jai priklausanèiø nariø lojalumà valdþiai, bet ir mobilizuojanèià savo narius socialinės politinio reþimo atramos konstravimui ir visuomenės indoktrinavimui³¹. Tuo tarpu Ðvietimo ministerija, svars-tydama mokytojø skyrimà, savo ruoþtu pradeda atsivėlgti á mokytojø visuomeninà

²⁶ LTS Telðiø apskrities valdybos 1934 08 13 raðtas LTS Vyriausiajai valdybai, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 803, l. 37–38.

²⁷ LTS Panevėþio apskrities komiteto 1932 08 12 raðtas LTS Centro valdybai, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 2458, l. 31–32.

²⁸ Lietuviø tautiðko jaunimo „Jaunosios Lietuvos“ sàjungos Centro valdybos 1931 07 raðtas Lietuviø mokytojø tautininkø sàjungos Centro valdybai, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 2458, l. 144–147.

²⁹ Kraðto apsaugos ministerijos 1935 05 10 raðtas Ðvietimo ministrui, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 2496, l. 162.

³⁰ KAM Ðakiø aps. komendantũros 1939 04 28 raðtas Ðakiø aps. pradþios mokyklø inspektoriui, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 2673, l. 29.

³¹ Plaèiau apie tai: D. Maèiulis, Lietuviø mokytojø tautininkø Dr. J. Basanavièiaus sàjungos veikla (1927–1940), *Lituanistica*, 2004, Nr. 3, p. 1–21.

aktyvumą. Dėl tai kaip 1933 m. Ukmergės aps. pradinio mokyklų inspektorius motyvavo pasiūlymus perkelti mokytojus: „Kiauklių pradžios mokyklą atkelti veiklesnius mokytojus, o ten dirbančią mokytoją Uršulę Karėiauskienę, kuri „labai silpna mokytoja ir visai neveikli“, perkelti į tokią mokyklą, kur čia galėtų dirbti „artimesnėji vedėjas priežiūroje“, o kitas mokyklas perkelti Gelvonų pradžios mokyklos mokytoją Viktorą Zavišą, kuris „labai apsileidęs, ypatingai visuomeniniame darbe“, ir Ambraziškių pradžios mokyklos mokytoją Mikaliną Matijodaitienę, kuri „pasiūdo lenkuojančios pmonio atakai, su jais intriguoja prieš savo vedėją ir neprisideda prie visuomeninio darbo“³². Inspektorius atestacija – „moko nebloggeriai, bet kaippo lietuvi, girdėjau, yra netinkamo elgesio: savo apylinkėj nepalaiko lietuviškos dvasios (seniau net palaikiusi lenkų kalbą!)“ – švietimo ministrui padėjo apsispręsti šią mokytoją iškelti, tuo tarpu vidutiniškai dirbantį, bet visuomenine veikla pasižymintį mokytoją nuspręsta palikti³³. Antra vertus, mokytojo veikla tautinėse organizacijose turėjo apsaugoti nuo abejonių jo lojalumą. Dėl tai kaip mokinio tėvai, be abejonės, paties mokytojo pamokyti, gynė mokytoją: „Mokyklos vedėjas neapsiriboja tik mokyklos darbu, jis dirba kultūrinėse, ekonominėse organizacijose. Dažniausiai yra išrinktas į organizacijų valdybas. Prieš, vedėjas vienur skaito paskaitą, kitur daro pranešimą, o per tautos šventes sako visuomenei kalbas“³⁴. O dėl tai Musninkų apylinkės „susipratusių lietuvių“ argumentai prašant „grąžinti į mūsų neskaitlingą susipratusių lietuvių būrelį nepakeičiamą atitautinimo darbininką mokytoją Bakšą“: „Paskutiniu laiku dirbo Kaimynų mokykloje, Kaimynų kaime, kuris nepriklausomybės karo metu davė keletą savanorių lenkų legionams, o nė vieno Lietuvos kariuomenei. Šiandien šiame kaime pas daugelį galima rasti lietuvišką spausdintą žodį – laikraštis [...] Mokytojas Bakšas gražia savo iškalba sugeba auklėti visuomenę, sugebėjo sąmoningai skiepyti visuomenėje pagarbą autoritetui, sava lietuviškai valstybei ir valdžiai, tautinio švenčių proga“³⁵. Kartais pačios visuomeninės organizacijos stodavo ginti savo nario – mokytoją³⁶. Vienas mokytojas savo aktyvią visuomeninę veiklą švietimo ministerijai išrodinėjo net Vilniui vaduoti sąjungos išduota pažyma, kurioje buvo teigiama: „Savo patriotiškomis prakalbomis tautišką švenčių proga ir vertingomis paskaitomis [...] jis padidina Tėvynės meilę ir skiepija kilnias patriotizmo, valstybingumo ir doros idėjas“³⁷.

Dalyvavimas tautinės provyriausybės organizacijos veikloje tapo aprasta aki-vaizdaus politinio lojalumo raiška ir savotišku mokytojo socialinio saugumo garantu. Išties būta atvejų, kai svarstant mokytojų perkėlimą „labiau už kitus apsileidęs

³² Ukmergės aps. II rajono pradžios mokyklų inspektorius 1933 09 22 raštas švietimo ministerijos I departamentui, *LCVA*, f. 1690, ap. 1, b. 18, l. 202.

³³ Ukmergės aps. II rajono pradžios mokyklų inspektorius 1933 08 20 raštas švietimo ministerijos I departamentui, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 843, l. 69.

³⁴ Kuršėnų pradžios mokyklos Nr. 1 Tėvų komiteto 1940 01 31 raštas švietimo ministerijos Pradžios mokslo departamentui, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 2676, l. 172.

³⁵ Musninkų ir apylinkės susipratusių lietuvių visuomenės prašymas švietimo ministrui [1934 m.], *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 844, l. 328.

³⁶ Išlaubo apylinkės Tėvų komiteto, mokinių tėvų ir Išlaubo 38-o šaulių būrio 1930 05 12 skundas švietimo ministrui, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 627, l. 308.

³⁷ Vilniui vaduoti sąjungos Erpvilko skyriaus 1931 06 25 išduotas pažymėjimas, *LCVA*, f. 391, ap. 7, b. 435, l. 4.

savo pareigose“, bet „geras visuomenės veikėjas, daug pasidarbavęs ir turės namą nuopelną“ pedagogas tapdavo nepajudinamu³⁸, o inspektoriaus sprendimas prastą pedagogą, tačiau aktyvų Tautininkų sąjungos narą pažeminti pareigose perkeliant į kitą mokyklą partinių mokytojų bendrabūgių buvo įvertintas kaip nepelnyta skriauda mokytojui tautininkui ir tautiškoms organizacijoms reikalaujant, jog tokia „skriauda būtų atitaisyta“³⁹.

Mokytojams, dirbantiems valsėiuose greta administracinės linijos su Lenkija, kelti didesni reikalavimai – Dvietimo ministerijos teigimu, iš dviuose valsėiuose dirbančių mokytojų „reikalaujama daugiau veiklumo ir iniciatyvos“⁴⁰. Pasak Trakų apskr. pradžios mokyklų inspektoriaus, „ten kur mokytojai tikri patrijotai, vaikai mokykloje ir už mokyklos sienų kalbasi lietuviškai ir rodo prisirišimą prie lietuviybės“⁴¹. Dvietimo ministerijai pasidalijus abejonėmis su Ukmergės apskr. pradžios mokyklų inspektoriu dėl kai kurių šių apskrities mokytojų tinkamumo dirbti vietovėse, kuriose gyventojų tautinė sudėtis buvo mišri, inspektorius pasiūlė dvius mokytojus „nukelti į grynai lietuvišką kraštą“ arba atleisti⁴². Keleriems metams praslinkus minėtasis inspektorius, persišodamas ministerijai paduotą mokytojų Janinos Driliauskaitės prašymą dėl darbo, siūlė leisti šiai mokytojai dirbti „kur nors Suvalkijoje (Marijampolės, Vilkaviškio ar Šakių apskr.), kur žmonės nevartoja lenkų kalbos, nes turimomis žiniomis sakytą mokytoja yra kilusi iš aplenkintos šeimos ir privatiame gyvenime pati plačiai vartoja lenkų kalbą“, tačiau Ukmergės apskr., „kur žmonės aplenkėja, neleistina“⁴³. Praktika, kai simpatijas lenkams reiškiantis pradžios mokytojas keltas iš „sulenkinto rajono“, o jo vieton atkeliamas „aiškios lietuviškos orientacijos mokytojas“, buvo įprasta. Atsakymu į klausimą, kas liudijo mokytojų lenkišką simpatiją, gali būti šis Trakų apskr. pradžios mokyklų inspektoriaus pateikta charakteristika: „Pasikalbėjus su vietos kaimo gyventojais pastebėta, kad jie į pasveikinimus lietuviškai atsakinėja lenkiškai, mokyklinio amžiaus vaikai užkalbinti lietuviškai šneka lenkiškai. Mokytojų kelis metus darbo, kad sulietuvinti gyventojus taip ir nesijauėia“⁴⁴. Taigi mokytojui teko atsakomybė ne tik už aplinkos, kurioje jis gyvena, lojalumą valdžiai, bet ir tautinės tapatybės ugdymą, todėl, valdžios nuomone, mokytojų darbui iš esmės netiko asmuo, inspektoriaus charakterizuotas kaip „tautinis indiferentas“⁴⁵.

Mokytojui patikėta tautiškumo ugdymo misija reikalavo kovoti su visomis, val-

³⁸ Biržų aps. II rajono pradžios mokyklų inspektoriaus 1932 11 05 raštas Dvietimo ministerijos I departamentui, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 539, l. 75.

³⁹ Lietuvių tautininkų sąjungos Ukmergės apskrities komiteto 1933 04 07 posėdžio protokolas Nr. 10, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 2530, l. 13.

⁴⁰ Dvietimo ministerijos I departamento 1933 08 17 raštas Ukmergės aps. II rajono pradžios mokyklų inspektoriui, *LCVA*, f. 1690, ap. 1, b. 18, l. 298.

⁴¹ Trakų aps. II rajono pradžios mokyklų inspektoriaus 1930 07 10 raštas Dvietimo ministerijos I departamentui, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 2413, l. 157.

⁴² Ukmergės aps. II rajono pradžios mokyklų inspektoriaus 1933 08 20 raštas Dvietimo ministerijos I departamentui, *LCVA*, f. 1690, ap. 1, b. 18, l. 299.

⁴³ Ukmergės aps. II rajono pradžios mokyklų inspektoriaus 1936 11 11 raštas Dvietimo ministerijos Pradžios mokslo departamentui, *LCVA*, f. 1690, ap. 1, b. 18, l. 80.

⁴⁴ Trakų aps. II rajono pradžios mokyklų inspektoriaus 1930 07 10 raštas Švietimo ministerijos I departamentui, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 2413, l. 157.

⁴⁵ *Ibid.*

džios akimis piūrint, visuomenės nutautėjimo apraiškomis – tarp jų ir „sulatvėjimo“, kurios ryškiausios buvo žiauriniuose Lietuvos pakraščiuose. 1934 m. Biržų apskr. viršininkas teigė, jog „kovoti su jau išsigalėjusiu ir dabar skleidžiamu latviškumu patogiau per mūsų pradžios mokyklas ir tų mokyklų mokytojus“, todėl a pasienio rajonuose esančias pradžios mokyklas siūlė skirti „rimtus, tautiškai susipratusius, pakankamai išprususius ir darbščius mokytojus“. Pirmenybė jis teikė mokytojams vyrams, kaip labiau tinkantiems visuomeninei veiklai organizuoti, o teiginį pagrįsdamas faktu: „Dienmet, a Kėpėlių pradžios mokyklą, vietoje vyro buvo atkelta mokytoja panelė. To pasikeitimo rezultate tuojau išnyko ten veikęs žauiš būrys, beliko tik būrio bibliotekos knygos“⁴⁶. Deklaruojami žilėiausi jausmai broliškai latviš tautai netrukdė susirūpinti Peimelio pradinės latviš mokyklos vedėja, kuri, Piliėiū apsaugos departamento teigimu, „taip moka suvilioti sulatvėjusius gyventojus lietuvius, kad žie savo vaikus leidžia a latviš pradžios mokyklą“, ir pasiūlyti žiā mokytoją perkelti a kitā mokyklā, esanėiā toliau nuo Latvijos sienos⁴⁷.

Mokytojo lojalumas, virtas aktyviu rešimo rėmimu, akivaizdžiausiai pasireiškianėiu veikla valdžios globojamos visuomeninėse organizacijose, savaime pavertė jā neoficialiu valdžios atstovu kaime. Tai atitiko ir valdžios nuostatas – 1938 m. rudenā Telėiuose vykusiame apskrities LMS nariū suvažiavime kaip sveėias dalyvavas vienas iš Žvietimo ministerijos vadovū paragino mokytojus savo darbā laikyti politiniu darbu, pridurdamas: „visi mokytojai turi tapti politiškai savo tautos atšvilgiu“⁴⁸.

AR LENGVA BŪTI AUTORITETU?

Mokytojas P. Pakūtaitis 1937 m. „Naujoje Romuvoje“ ražė: „Kaimo bei baņnyt-kaimio mokytojas yra apylinkės žvietėjas, auklėtojas, patarėjas ir vadas, nes jam pakeisti žiuo tarpu kaime trūksta inteligentiniū pajėgū. Jei kas manytū, kad mokytojas gali apsiriboti mokyklos sienomis ir uš jū nieko daugiau nebematyti, tai skaudžiai klysta“. Mokytojui, pasak jo, tenka ne tik mokyti vaikus, bet kartu „žviesti ir auklėti likusiā apylinkės visuomenės dalā [...] gyvu pavyzdžiu bei autoritetu žviesti jiems gyvenimo keliā, padėti kovoje su pražūtingais paproėiais bei ydomis ir sudaryti sąlygas žviestis ir kultūrėti“⁴⁹. P. Pakūtaitis mokytoją pavadino „rimėiausiu tarpininku tarp vyriausybės ir visuomenės“, savo autoritetu galinėiu pasiekti gerokai daugiau nei spauda ar kitos priemonės⁵⁰.

Valdžia jau seniai buvo atkreipusi dėmesā a mokytoją kaip potencialū tarpininkā tarp valdžios ir visuomenės. Pasak A. Smetonos, „niekas taip arti neprieina ūmoniū, kaip mokytojas, dėl to niekas negali turėti jiems tiek daug ātakos kaip

⁴⁶ Biržų apskrities viršininko 1934 06 19 ražtas Piliėiū apsaugos departamentui, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 2856, l. 159.

⁴⁷ Piliėiū apsaugos departamento 1929 08 08 ūnijos Nr. 13, *LCVA*, f. 378, ap. 3, b. 562, l. 160.

⁴⁸ LMS Telėiū apskrities visuotinio nariū suvažiavimo, āvykusio 1938 m. lapkriėio 26 d., protokolas, *LCVA*, f. 952, ap. 1, b. 200, l. 68.

⁴⁹ P. Pakūtaitis, Mokytojo autoritetas visuomenėje ir realybė, *Naujoji Romuva*, 1937, Nr. 18, p. 406.

⁵⁰ *Ibid.*, p. 407.

jis⁵¹. Maža to, mokytojas já supanėios aplinkos akyse jau buvo virtæs neoficialiu valdþios atstovu kaime, o valdþia naudojosi mokytojo autoritetu stiprindama visuomenėje savo autoritetà ir diegdama lojalumà politiniam reþimui. Kartais tai ágaudavo net kampanijø pobūdà, kaip antai 1936 m. artėjant rinkimams á Seimà. Tuomet mokytojams, kurie esà „gali þymiai pakelti þmoniø politinæ sàmonæ“, nurodyta bendraujant su kaimo þmonėmis naudotis kiekviena proga „tinkamai nuðviesti þmonėms momento svarbumà ir paskatinti juos aktingai dalyvauti seimo rinkimuose“⁵².

Taèiau tam, kad mokytojas efektingai atliktø tarpininko tarp valdþios ir visuomenės (ar neoficialaus valdþios atstovo) vaidmenà bei stiprintø valdþios autoritetà visuomenėje ir visuomenės lojalumà valdþiai, jis pats turėjo tapti nekvestionuojamu autoritetu. Taip mokytojo autoritetas virto ne tik jo paties, bet ir valdþios rūpesėiu. Tuo tarpu tapti tokiu autoritetu mokytojui ne visada buvo lengva, nepaisant to, jog supanti aplinka pati tarsi avansu teikė aukštà socialinà statusà ir potencialø autoritetà. Taèiau ávirtinti já teko paèiam mokytojui, o èia jo daþnai laukė nemenki iðbandymai. Mokytojas Steponas Èernius paskaitoje „Mokytojø autoritetas mokykloje ir visuomenėje“, 1937 m. skaitytoje Birþø apskrities mokytojø konferencijoje, mokytojo autoritetà þeminanėius reiðkinius suskirstė á priklausanėius nuo paties mokytojo ir nuo jo nepriklausanėius. Antrajai grupei teko mokytojo darbo nevertinimas, konfliktai su gyventojais dėl mokyklos patalpø ir mokytojø butø, konfliktai su mokiniø tėvais dėl vaikø õvaros ir palikimo antriems metams, visuomenės nepasitenkinimas mokytojø visuomeniniu aktyvumu, savivaldybiø nesiskaitymas su mokytojø reikalavimais dėl mokyklø ir õvietimo reikalø, atskirø asmenø ambicijø ar turtiniø interesø padiktuoti skundai prieš mokytojus⁵³.

Turbūt rùsėiausiu iðbandymu mokytojo autoritetui tapo konservatyvioje kaimo bendruomenėje egzistavusios dorovinės normos. Kaimo bendruomenė jokio þmogiðkø silpnybø mokytojui atleisti nesiruoðė. Lygiai taip pat neatlaidþiai þvelgė ir valdþia, kuri dabodama mokytojo autoritetà buvo priversta skaitytis su konservatyvios kaimo bendruomenės nuomone ir perimti jos suformuotas dorovines normas. Skundus tyrusio pradþios mokyklø vizitatoriaus teiginiai, jog viena mokytoja „vakarus, o kartais ir naktis praleidþianti pas valsėiaus raðtvedà“, jog kita „meilinusis ir vedþiojusi“ su vedusiu policininku ir já „galutinai atskyrusi nuo þmonos“, vizitatoriui tapo pakankamu pagrindu padaryti iðvadà, jog ðios mokytojos negali bûti mokytojomis, „nes jos nė kiek negerbia mokytojo vardo“⁵⁴. Reikėtø pridurti, jog patriarchalinė kaimo bendruomenė moterims mokytojoms buvo dar grieþtesnė nei vyrams, ir netinkamu mokytojai elgesiu galėjo tapti vãþiavimas

⁵¹ Valstybės Prezidento A. Smetonos kalba, pasakyta ð. m. geguþės mėn. 25 d. mok. Tautininkø dr. J. Basanaviėiaus s-gos visuotiniam skyriø atstovø suvãþiavime, *Tautos mokykla*, 1933, Nr. 11, p. 194.

⁵² LMS Trakø apskrities 1936 05 28 raðtas LMS Aukøtadvorio skyriaus pirmininkui, *LCVA*, f. 952, ap. 1, b.18, l. 21.

⁵³ Mokytojo Stepono Èerniaus paskaita „Mokytojø autoritetas mokykloje ir visuomenėje“, skaityta Birþø apskrities I rajono pradþios mokyklø mokytojø konferencijoje, vykusioje 1937 01 29–30 Pasvalyje, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 2599, l. 229–230.

⁵⁴ Pradþios mokyklø vizitatoriaus J. Puodþiukyno 1926 02 06 praneðimas ÐM pradþios mokslo tarėjui, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 560, l. 26–28

dviraėiu ar vaikdėiojimas á kaimo jaunimo vakarėlius, o kaltinimas, jog „mokytoja susideda su kitais vyrais“, galėjo reikėti tik tai, jog ji išsiskyrusi su vyru⁵⁵.

Nusipengti konservatyvaus kaimo moralinėms normoms buvo paprasta. Mokytojo apsigyvenimas pas supadėtiną, kurios vyras prieš dešimtą metų buvo dingęs pasauliniame kare, aplinkiniø buvo ávertintas kaip mokytojo svetimoteriavimas⁵⁶. Bendruomenės nepasitenkinimo ir skundo laisvu mokytojo elgesiu priepastimi galėjo tapti tai, jog mokytojas „dienos metu vaikdėiojæs rankomis susikabinæs su þydo tarnaitė“. Ðá skundá tyræs mokyklø inspektorius vadovavosi panašiais nepriekaiðtingo mokytojo elgesio kriterijais – jam atrodė, jog mokytojas per vestuves neturėtø ðokdinti tik vienos moters, nes tai „pakankamai duoda pagrindo paskleisti negeistiniems gandams“⁵⁷. Jei mokytojo draugystė su þydo tarnaitė visuomenei atrodė akivaizdþiu mezaliansu, tai kà kalbėti apie mokytojos draugystą su èigonø tautybės jaunuoliu, kuri, pasak inspektoriaus, „apylinkėje yra sukėlusi tiesiog „sensacijà“, nusistebėjimo ir ávairiø kalbø, þeminanėiø tiek jos paėios, tiek ir kitø mokytojų autoritetà“. Inspektoriaus nuomone, „flirtas su èigoniuku – ðiaip ar taip per daug jau þemas dalykas, pirmiausia kompromituojæs jà paėià, kaip mokytojà, o tuo paėiu þemina vardà ir kitø mokytojų“⁵⁸. „Mezaliansà“ lėmė ne turtas, bet skirtingas socialinis statusas. Inspektoriaus neþavėjo galimos mokytojos vedybos su „paprastu kaimieėiu“, ir nesvarbu, jog ðis „paprastas kaimietis“ turėjo nuosavà krautuvà – svarbu buvo ne sutuoktinio turtas, bet jo socialinis statusas: mokytoja „iðtekėjusi uþ paprasto kaimieėio, lyg ir sukaimėja“⁵⁹. Mokytojo autoritetas grąstas jo socialiniu statusu, kuris ápareigojo tam tikrà laikysenà. Nors niekas mokytojui nedraudė úkininkauti, taėiau ðvietimo ministerija tokiu papildomu mokytojo uþsiėmimu nesidþiaugė, nes jai atrodė, jog tai nesiderina su mokytojo socialiniu statusu ir kenkia jo autoritetui. Beje, toks mokytojo papildomas uþsiėmimas dþnai tapdavo skundø priepastimi – esà mokytojas daugiau dėmesio skiria úkininkavimui nei pedagoginei veiklai. Tada jau tekdavo saugant mokytojo autoritetà perkelti jà dirbti á kità mokyklà, kad mokytojas „galėtø sėkmingai eiti pareigas toli nuo úkio, kur jo niekas nepaþasta“⁶⁰.

Dar didesni moraliniai reikalavimai lietuviðkos pradinės mokyklos mokytojui kelti „sulenkJusiose“ vietovėse. Èia ne tik pageidauta aktyvesnės mokytojo visuomeninės veiklos, turinėios sulietuvinti vietinà bendruomenà, bet dar atidþiau

⁵⁵ Kauno aps. I rajono pradžios mokyklø inspektoriaus 1927 12 20 raðtas Ðvietimo ministerijai, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 565, l. 526–527.

⁵⁶ Daubariðkiø pradinės mokyklos mokytojo Povilo Didþiariekio 1927 12 16 pasiaiðkinimas Ukmergės aps. II rajono pradžios mokyklø inspektoriui; Kaiðiadoriø vyskupo 1927 11 11 raðtas Ðvietimo ministerijai, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 1006, l. 275, 278.

⁵⁷ Ðiauliø aps. II rajono pradžios mokyklø inspektoriaus 1927 09 03 raðtas Ðvietimo ministerijai, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 756, l. 243–244.

⁵⁸ Ðiauliø aps. III rajono pradžios mokyklø inspektoriaus 1932 08 12 raðtas Ðvietimo ministerijos I departamentui, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 2458, l. 33.

⁵⁹ Ukmergės aps. pradžios mokyklø inspektoriaus 1932 05 10 raðtas Ðvietimo ministerijos I departamentui, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 842, l. 272.

⁶⁰ Ðiauliø aps. III rajono pradžios mokyklø inspektoriaus 1938 08 10 raðtas Ðvietimo ministerijos Pradžios mokslo departamentui, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 2632, l. 131.

stebėta mokytojo moralinė reputacija. 1927 m. rugsėjo 23 d. Turpėnų valsčiaus valdyba kreipėsi į Kauno apskr. pradinio mokyklų inspektoriaus prašydama pakeisti pradinės mokyklos mokytoją Karmėlavoje ne tik dėl jos neveiklumo, dėl kurio „šisikverbė Karmėlavoje lenkų mokykla“, bet ir dėl daėnų mokytojos ėeimyninių barnių su vyru, kuris, pasak valsčiaus valdybos, „atrodo geru „bziku““⁶¹. Savo ruožtu inspektorius, pastebėjęs, jog valdybos prašyme iėdėstyti faktai lieėia ne mokytoją, bet jos vyrą, tuo pat metu pripaėino, jog „sulenkintame kraėte turėtų būti parodytas kuo didėbiausias taktas“, ir ministerijai pasiūlė mokytoją perkelti dirbti kitur⁶². Lygiai taip pat atidėiai sekta paėius mokyklų inspektoriaus moralinė reputacija. 1936 m. girtą barną savo namuose ėirvintuose sukėlusą pradinio mokyklų inspektoriaus pasiūlyta perkelti kitur, teigiant, jog „pasielgimas vis dėl to pakenkė jo, kaip mokytojų auklėtojų vadovo, autoritetui ir paėemino jį vietos visuomenės akyse [...]. Ją iė ėio regiono reikėtų perkelti kur kitur, nes ėia gausu lenkiėko gaivalo, kuris kiekvieną lietuvio, ypaėiai valdininko, silpnybę panaudoja antitautiėkai propagandai“⁶³.

Mokytojui tekęs neoficialaus valdėbios atstovo kaime vaidmuo pareikalavo iė jo nepriekaiėtingos moralinės reputacijos – pasak A. Smetonos, mokytojui „savo pavyzdingu gyvenimu“ turi rodyti, „koks privalo būti suaugęs ėmogus“, todėl „mokytojui reikalingas ne tik ėvietimo vyresnybės, bet ir aplinkos gyventojų, ypatingai tėvų pasitikėjimas, su kuriais jam tenka nuolat susitikti ir daug bendrai dirbti“⁶⁴. Pritardamas A. Smetonai pedagogas Juozas Geniuėdas samprotavo: „Blogas mokytojo elėgimasis ėpeis, apvilis vaikus ir jų tėvus, kels nerimo visuomenėje. Ir ėia mokytojo negalima lyginti su bet kurios kitos ėstaigos tarnautoju, kuris tik bendrų visiems pilieėiams padorumo dėsnių yra varėomas, o mokytojas, be to, niekad neturi pamirėti jam uėduotos ėmonio ėvietimo ir kultūrinimo misijos. Mokytojo vardas neleidėia mokytojui bet kaip elgtis“⁶⁵. Norėtosi pridurti: mokytojas buvo vienintelis tarnautojas kaime, kuriam atlyginimà mokėjo valstybė, o tai kaimo ėmogaus akyse jà darė valdėbios atstovu, nors ir neoficialiu, todėl niekada to nepamirėdama valdėbia jautriai reagavo į visuomenės nusiskundimus amoraliu mokytojo elėgesiu. Netinkamas mokytojo elėgesys vertintas kaip iėėūkis valdėbiai, visuomenei ir paėiai mokytojų bendruomenei: „Kiek patyriau iė aplinkinio ėmonio, mokytojas Baceviėius ir dabar girtuokliauja kuo labai piktina visuomenę [...] palikti jà būtų ne patogu, atsilyvelgiant ne tik į visuomenę, bet ir į paėius mokytojus“⁶⁶.

Jei mokytojais turėjo tapti sektino elėgesio etalonu kaimo ėmogui, ar galėjo valdėbia taikstyti su jų tarpusavio nesantaika ir intrigomis? Suprantama, siekta neleisti ėsivyrauti nesantaikai tarp mokytojų, nes tai, vieno mokyklų inspektoriaus

⁶¹ Turpėnų valsčiaus valdybos 1927 09 23 raėtas Kauno aps. I rajono pradėbios mokyklų inspektoriui, LCVA, f. 391, ap. 3, b. 565, l. 395.

⁶² Kauno aps. I rajono pradėbios mokyklų inspektoriaus 1927 10 26 raėtas ėvietimo ministerijai, LCVA, f. 391, ap. 3, b. 565, l. 394.

⁶³ Pradėbios mokyklų vizitatoriaus P. Papeėkio 1936 05 09 praneėimas Pradėbios mokslo departamento direktoriui, LCVA, f. 391, ap. 3, b. 2496, l. 83.

⁶⁴ A. Smetona, *Pasakyta paraėyta*, Kaunas, 1935, p. 59.

⁶⁵ J. Geniuėdas, *Radio paėnekesiai su mokytojais ir tėvais*, Kaunas, 1930, p. 7.

⁶⁶ Tauragės aps. II rajono pradėbios mokyklų inspektoriaus 1931 03 21 raėtas ėvietimo ministerijos I departamentui, LCVA, f. 391, ap. 3, b. 1065, l. 180.

teigimu, „reiðkiniai yra per daug kenksmingi mokyklos ir visuomenės darbui“⁶⁷. Juo labiau kad kelios pradžios mokykloje dirbančios mokytojos tarpusavio vaidai paprastai perþengdavo mokyklos sienas, nejuėia átraukdami likusią baþnytkaimio inteligentią. Todėl šis Pandėlio policijos nuovados virðininko susirūpinimas neturėtø stebinti: „Toks mokytojos intrigavimas ir nesugyvenimas ne tik þalingai ir skaudþiai atsiliepia á vaikø auklėjimà, bet ir á visuomeninà ir organizacinà gyvenimà. Kaip þinoma, provincijoje inteligentiøkø jėgø stoka ir jø daugumà sudaro mokytojai, ið kuriø pavyzdá ima ir kaimø gyventojai“⁶⁸. Kartais vietinė inteligentija pati sutrukdydavo atsirasti mokytojui, kurio reputacija, jos manymu, buvo abejotina. Antai Katalikø veikimo centro Pasvalio skyrius, 1928 m. suþinojæs, jog á Pasvalio parapijos Levaniøkio pradžios mokyklà ruoðiamasi atkelti mokytojà, kurios broliai buvo nuteisti uþ kriminalinius nusikaltimus, dėjo visas pastangas, jog šis paskyrimas būtų atðauktas, árodinėdamas, esà ši mokytoja neturėsianti pasitikėjimo vietinėje visuomenėje, nes ji rūpinosi vieno brolio byla ir siekė, jog šis būtų iðteisintas, „ir tokiu būdu stovėdama kaltininko pusėje negalėjo ir negali turėti pasitikėjimà pas Pasvalio valsėiaus gyventojus“⁶⁹.

Valdžia, stebėdama mokytojà, reagavo á kiekvienà nusiskundimà jo darbu ar elgesiu privaėiame gyvenime ir atidþiai tyrė kiekvienà skundà nepriklausomai nuo to, ar jis buvo pasiraðytas, ar anoniminis. Áprasta priemonė nubausti, o kartu iðlaikyti visuomenės akyse susvyravusà mokytojo autoritetà – perkelti já dirbti á kità mokyklà. Tuo norėta ne tik atstatyti susvyravusà mokytojo ir mokyklos institucijø autoritetà (paėiam mokytojui tarsi sudarant sàlygas naujoje vietoje „pasitaisyti“) ir kartu palaikyti joms taikomus aukðtus moralinius reikalavimus, bet ir nesàmoningai siekta apsaugoti valdþios, kurios neoficialiu atstovu buvo tapæs mokytojas, autoritetà.

Dauguma skundø dėl mokytojo elgesio nepasitvirtindavo, taėiau kartais inspektorius, atsiþvelgdamas á tai, jog „kaimo þmonės kerðtingi, linka bylinėtis, ne visuomet skaitydamiesi su priemonėmis“, ir norėdamas iðvengti galimø nesusipratimø ateityje, pasiūlydavo mokytojà perkelti á kità mokyklà⁷⁰. Ðinomas atvejis, kai vardan mokytojo autoriteto iðsaugojimo ne tik nusileista nepagrãstiems skundikams ir mokytojas perkeltas dirbti kitur, bet ir pati mokykla perkelta á gretimà kaimà tikintis, jog naujoje vietoje pagarba mokytojui ir mokyklai būsianti didesnė⁷¹. Kartà mokytojas, neapsikentæs per penkerius darbo metus ágytø, pasak jo, „ávairiø prieðininkø“ skleidþiamø jo autoritetà þeminanėiø gandø, pats pasipraðė perkeliamas dirbti á kitur⁷².

⁶⁷ Birþø aps. I rajono pradžios mokyklø inspektorius 1936 04 17 raðtas Ðvietimo ministerijos Pradžios mokslo departamentui, *LCVA*, f. 391, ap. 6, b. 212, l. 163.

⁶⁸ Pandėlio policijos nuovados virðininko 1933 03 06 raportas Rokiðkio aps. viršininkui, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 2856, l. 25.

⁶⁹ Katalikø veikimo centro Pasvalio skyrius 1928 09 25 raðtas Ðvietimo ministrui, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 1023, l. 199.

⁷⁰ Ukmergės aps. II rajono pradžios mokyklø inspektorius 1928 07 25 raðtas Ðvietimo ministerijai, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 1006, l. 168.

⁷¹ Ukmergės aps. II rajono pradžios mokyklø inspektorius 1933 02 01 raðtas Ðvietimo ministerijos I departamentui, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 843, l. 456.

⁷² Paderiøkiø pradžios mokyklos vedėjo K. Vaiðnio 1928 08 22 praðymas Ðvietimo ministrui, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 565, l. 456.

Inspektoriui kartais tekdavo gerokai pasukti galvą, kaip sudėlioti mokytojų skyrimus, jog būtų patenkinti ir ugdymo poreikiai, ir mokytojai sugebėtų įgyti autoritetą visuomenėje bei būtų pajėgūs paveikti juos supančią aplinką. Dėl kaip naujų skyrimų ir Gudžiūnų pradinė mokyklą tiksliai aiškino Kėdainių apskrities pradinio mokyklų inspektorius: „Ten reikalingi abu nauji ir tai ne eiliniai, o kiek galima parinkti, atakingi mokytojai, kad sugebėtų prieiti prie žmonių ir sugebėtų ir padėtų padalinti iš Gudžiūnų tąją kaškoką „raugą““⁷³.

Suprantama, autoritetu mokytojas jau supančioje bendruomenėje netaps, jei vengs bendravimo su žmonėmis, todėl Dvietimo ministerija laikėsi nuostatos, jog mokytojų suartėjimas su tėvais „privalomas ir ugdomas“, teigdama, esą dėl jo stokos „dažnai kalti ir patys mokytojai, kad nenori ar nesugeba prisiderinti prie vietos žmonių, jį paproviu ir tradicijū [...] netaktas ir nemokėjimas prisiderinti prie vietos sąlygų paker-ta mokytojo autoritetą“⁷⁴. Kliūtimi rasti bendrą kalbą su kaimo bendruomene galėjo tapti dideli kultūriniai skirtumai tarp mokytojo ir jau supančios aplinkos, kurių moky-tojas galėjo nepajėgti įveikti. Dėl kaip Zarasų apskr. pradinio mokyklų inspektorius argumentavo siūlymą vieną mokytoją perkelti dirbti kitur: „Jis yra gimęs ir augęs Marijampolės mieste; jo psichologija griežtai skiriasi nuo kaimo žmonių psichologijos ir dėl to vieni kitą nesupranta“⁷⁵. Ne taip paprasta buvo mokytojui išlaikyti gerus santykius su jau supančia bendruomene. Pernelyg didelis mokytojo atsiribojimas nuo jos galėjo sukelti norą išdidyti, bendruomenės akimis žiūrėti, mokytoją pamokyti – taip galėjo atsirasti skundas, esą mokytojas žiauriai elgiasi su jū vaikais⁷⁶. Nesugyvenimo su supančia bendruomene prieštami galėjo tapti puritoniška mokytojo laikysena aplinkinių atpvilgiu. Pasak vieną skundą tyrusio inspektoriaus, „apie daugumą vietos gyventojų, su kuriais tenka jam nuolat susidurti Taryboj ar valsčiaus valdyboj, turi blogą nuomonę, ir kiekvienam prikiša arba proto silpnumą, valios ištvirkimą, netikusias vedybas ir šeimos santykius arba net bjaurius kriminalinius nusikaltimus“. Mo-kyklų vizitatoriaus nuomone, mokytojas „laupė dėsną, kuris turėtų būti privalomas mokytojams, būtent: stengtis palaikyti gerus santykius su visuomene“⁷⁷.

Reikėtų pridurti, jog pati kaimo mokykla tapo dažnų kaimo bendruomenės ma-terialinių interesų susidūrimo vieta. Nuosavų patalpų neturinti pradinė mokykla (to-kių, atvedus privalomą pradinį išsilavinimą, buvo nemažai) galėjo tapti puikiu papildomų pajamų šaltiniu patalpas jai šikurti galinčiam pasiūlyti ūkininkui. O jei tokių ūkininkų buvo ne vienas, o gretimas kaimas, kurio vaikai lankė tą pačią mokyklą, galėjo pasiūlyti patalpas mokyklai dar palankesnėmis sąlygomis? Ar šiuos materialinių interesų susidūrimo nulemtus konfliktus ne savo noru būdavo atraukiamas ir moky-tojas. Nepagrąsto skundo, esą mokytojas „vaikus moko ne mokslo, bet komunizmo,

⁷³ Kėdainių aps. I rajono pradžios mokyklų inspektoriaus 1929 10 05 raštas Dvietimo ministerijos I departamentui, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 590, l. 117.

⁷⁴ Pradžios mokyklų inspektorių suvažiavimo, atvykusio 1937 04 05–06, protokolas, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 2598, l. 228.

⁷⁵ Zarasų aps. pradžios mokyklų inspektoriaus 1932 03 02 raštas Dvietimo ministerijos I departamentui, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 907, l. 76.

⁷⁶ Ukmergės aps. pradžios mokyklų inspektoriaus 1931 10 31 raštas Dvietimo ministe-rijos I departamentui, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 841, l. 200.

⁷⁷ Mokyklų vizitatoriaus J. Grabausko 1926 08 18 pranešimas Dvietimo ministrui, *LCVA*, f. 391, ap. 1, b. 2530, l. 69–70.

būtent: „kalbinėja vaikus, kad neklausytø tėvø, kunigo, nekalbėtø poterio, neitø á Baþnyèià ir netikėtø á Dievà ir religijà“, be to, vaikus muša ir keikia bjauriausiasis išsireiškimas“⁷⁸, priešastimi galėjo būti dviejø kaimø, susivaidijusio dėl to, kuriame iš jø turi būti pradinė mokykla, konfliktas. Skundas gimė todėl, jog dviejø kaimø konflikto akaitu tapęs mokytojas stjo vieno iš kaimø pusèn, o kaimas, kuriame iki tol veikė mokykla, pamatæs, jog „mokyklos buto tinkamumas ideina ne jø naudai, ir kad mokyklos vedėjas jø neparems“, nusprendė tokiu „nedėkingu“ mokytoju atsikratyti⁷⁹. Mokytojas galėjo patekti á mokyklai nuomojamø patalpø „deimininko“ nemalonø uþdraudæs ðiam naudotis mokyklos malkomis ar atsiskakæs jo paslaugø palaikant ðvarà mokykloje, jei ðis darbà atlikdavo nesàþiningai⁸⁰.

Mokytojo autoritetu ima naudotis norintys suvesti su mokytoju asmenines sàskaitas. Juk skundo dėl netinkamo mokytojo elgesio priešastimi galėjo būti pavydas. Ðtai kaip vieno skundo atsiradimo priešastis aiðkinio já tyræs mokyklø pradžios inspektorius: „Visas nepasitenkinimas mok. K. – A. kilo iš pavydo, kad ji „gaudama didelæ algà“ iðtekėjo uþ mokyklos namo savininko, gan turtingo þmogaus ir tuo uþkirto kelià „pasiiekti laimei“ artimai skundikams mergaitei“⁸¹. Ðvietimo ministerijai adresuotas mokiniø tėvø komiteto praðymas „duoti rimtà mokytojà“, nes jø vaikus mokanti mokytoja „yra tikra paleistuvė: pirmiau gyveno su vedusiu þmogumi, gi dabar su deimininkø sūnais ir su kitais kaimynø jaunais berniukais“, galėjo būti paprasčiausiu ðmeiptu iš pavydo⁸². Daþnai šmeiþikiško skundo priešastimi tapdavo vienaip ar kitaip paþeisti skundėjo turtiniai interesai. Tad praðymas pakeisti mokytojà, kuris, pasak praðymà pasiraðiusio Daugènø pradžios mokyklos Tėvø komiteto nario, „labai þiauriai apseina su mūsø vaikais, gàsdirina ir muša [...] apart to dar jis nemokina mūsø vaikø kaimo rankdarbio, ko mes neatbūtinai reikalaujame“⁸³, gimė dėl mokytojo giminiø turtiniø ginèø⁸⁴. Principingai mokytojai ėmusis þygio perkelti mokyklà á tinkamesnæ patalpà ir pareikalavus mokyklos nuomojamø patalpø savininkæ sàþiningai atlikti mokyklos sargo pareigas, ministerijà pasiekė pastarosios skundas su iš pirðto laiptais kaltinimais, esà mokytoja „beveik kiekvienà naktàs draugais girtuokliauja neduodama mums ramybės miegoti“, siundo mokinius iš jos tyèiotis, o mokyklos lentoje pieðia jos karikatūras „didele nosia, su kupra ir taip toliau“⁸⁵.

⁷⁸ Daukliūnø kaimo gyventojø 1931 02 12 skundas Ðvietimo ministrui, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 571, l. 298.

⁷⁹ Kauno aps. I rajono pradžios mokyklø inspektorius 1931 04 09 raðtas Ðvietimo ministerijos I departamentui, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 571, l. 296.

⁸⁰ Kauno aps. II rajono pradžios mokyklø inspektorius 1931 10 30 raðtas Ðvietimo ministerijos I departamentui, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 573, l. 386–387.

⁸¹ Ukmergės aps. II rajono pradžios mokyklø inspektorius 1928 07 25 raðtas Ðvietimo ministerijai, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 1006, l. 168.

⁸² Paliepiø k. Pradinės mokyklos Tėvø komiteto 1928 08 29 praðymas Ðvietimo ministerijai, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 682, l. 127.

⁸³ Daugènø k. Pradinės mokyklos Tėvø komiteto praðymas Ðvietimo ministerijai, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 801, l. 214.

⁸⁴ Telðiø aps. II rajono pradžios mokyklø inspektorius 1932 01 18 raðtas Ðvietimo ministerijos I departamentui, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 801, l. 212.

⁸⁵ A. Rimeikienės, gyv. Kraþiø vals., 1935 04 05 skundas Ðvietimo ministrui; Raseiniø aps. I rajono pradžios mokyklø inspektorius 1935 04 25 raðtas Ðvietimo ministerijos Pradžios mokslo departamentui, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 689, l. 177–179.

Rūpestis mokytojo autoritetu ir moralinės reputacijos sauga Ėvietimo ministerijà skatino nepamirėti mokytojo religinės pasaulėpiūros. Pradėios mokslo departamento direktoriaus Motiejaus Miėkinio pradinėio mokyklė inspektoriams iė-sakyta pastaba – „Negraėu, kai netikintis mokytojas vieėai demonstruoja tà savo netikėjimà ir paėeidėpia tikinėiėjė tėvė jausmus“⁸⁶ – atspindėjo nuostatà atidėbiai sekti, jog mokytojai savo elgesiu neųpgautė juos supanėios visuomenėis tikybiniė jausmė. Tuo tarpu skundai dėl mokytojo „prieėtikybiniė nusistatymo“ atsirasti pakako mokytojui mokykloje prieė pamokas kalbamos maldos metu nepersieėg-noti⁸⁷. 1929-ėjė gale Ėvietimo ministerijà pasiekė anoniminis skundas iė Dusetė, kurio autorius apie vietinà pradinėis mokyklos mokytojà raėė: „Būdamas mūsė vaikuėiė auklėtojas turi būti tikras katalikas, o ne bedievis, kuris kataliko pareigė nepildo, retai vaikėiėiodamas à baėnyėià ne kiek negerbia ėventenybėis, atėjæs nesiskaito su baėnyėià, o kaip su teatru, pastovi kaip baslys ir iėeina“. Anoniminio skundo autorius pateikė nekatalikiėko ėio mokytojo elgesio pavyzdà, kuris esà papiktinæs katalikiėkà Dusetė visuomenæ, – mokytojas sekmadienio rytà miėiė metu statė stulpà radijo antenai⁸⁸. Ėà skundà tyræs inspektorius Ėvietimo ministerijà informavo, jog skundà paraėiusi „viena Dusetė miestelio davatkėlė“, skundėpiamas mokytojas „yra tautiėko-krikėiėioniėko nusistatymo“⁸⁹, o Dusetė parapijos klebonas patvirtinæs, jog mokytojas „yra praktikuojantis katalikas, jo àtakos dėka jo ėmona iė staėiatikiė tikybos perėjo à katalikus“⁹⁰.

Nors laisvamaniui mokytojui nebuvo uėvertos durys à pradėios mokyklà, ta-ėiau laisvamanybė gerokai apsunkindavo jo dalià. Mokytojas, kuris, pasak mokyklė vizitatoriaus, buvo „kairiuėju ir kiek laisvesniė paėiūrė ėmogumi“, pa-puolæs à aplinkà, kurioje ir ankėšiau buvo daug laisvamaniė, netrukus klebono „ir karėtesniė katalikė“ buvo apkaltintas laisvamanybėis platinimu. Ėà kaltinimà tyrusiė mokyklė vizitatoriaus teigimu, „kun. Butkus Aleksandriėj prieė laisva-manius norėtė turėti talkininkà, o mokytojas Tarvydas tokiu talkininku nėra: jis skirtumo tarp katalikė ir laisvamaniė nedaro“. Ministerijà nusprendė ėà moky-tojà perkelti à kità „ne blogesnæ mokyklà“, samprotaudamas: nors „mokytojas nėra nusikaltæs“, bet „būtė geriau, jei nebūtė nesutarimė tarp mokytojo ir gyventojė“⁹¹.

Tuo tarpu su mokytojo religine netolerancija, kaip galinėia itin papiktinti vi-suomenæ, vienareikėmiėkai nesitaikstyta: Kadarė pradėios mokyklos mokiniė tė-vams evangelikams reformatams pasiskundus, jog mokytojas katalikas jė vaikus nuolat paėiepiàs, esà jie „bambizai“, mokytojas nedelsiant perkeltas à mokyklà,

⁸⁶ Pradėios mokyklė inspektorėio suvaėiavimo 1937 m. balandėpio 5–6 d. protokolas, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 2598, l. 228.

⁸⁷ Pradėios mokyklė inspektorius J. Puodėpiukyno 1938 12 10 praneėimas Švietimo ministerijos Pradėios mokslo departamento direktoriui, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 2686, l. 94.

⁸⁸ Anoniminis skundas Švietimo ministerijai, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 905, l. 75.

⁸⁹ Zarasė aps. pradėios mokyklė inspektorius 1930 01 03 raėtas Švietimo ministerijos I departamentui, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 905, l. 73.

⁹⁰ Dusetė klebono raėtas Zarasė aps. pradėios mokyklė inspektorius, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 905, l. 70.

⁹¹ Mokyklė vizitatoriaus J. Puodėpiukyno 1936 09 14 praneėimas Pradėios mokslo departamento direktoriui, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 2522, l. 7.

kurią lankė tik katalikų vaikai⁹². Tėvų nepasitenkinimas galėjo kilti ir mokytoju protestantu, dirbančiu katalikiškoje aplinkoje, – toks mokytojas daliai tėvų galėjo pasirodyti „ne tik įalingu tikėjimui, bet ir valstybei“⁹³.

Valdžia stebėjo ir visokeriopai stiprino mokytojo autoritetą visuomenėje, nejuoėia jį tapatindama su savo – valdžios – autoritetu. Tuo tarpu kaimo bendruomenė turėjo ir kitą tradicinę autoritetą – kunigą.

AUTORITETŲ KONFLIKTAS

1931 m. rugsėjo 2 d. Ūvietimo ministerijà pasiekė Krinėno pradinės mokyklos tėvų komiteto prašymas vietoje ūios mokyklos vedėjo Jono Janonio, kuris „visai netinka mokytojaus pareigoms eiti“, paskirti kità mokytojà. Tėvų komiteto prašyme teigta, esà mokyklos vedėjas „yra joks pedagogas“, „beveik kasdien yra girtas ir net à klasė girtas ateina“, „ne tik neauklėja vaikų, bet dar tvirkina“⁹⁴. Apskrities pradžios mokyklų inspektoriui apklausus prašymà pasirađiusius tėvus, ūie kaltinimus mokytojui atsiėmė teigdami prašymà pasirađà neskaità⁹⁵, o miestelio vaistininkas inspektoriui paaiđkino, jog skundo autorius – vietinis klebonas, kuriam nepatikėas mokytojo „dalyvavimas tautiđkose organizacijose ir ypaė jo paskaita pradžios mokyklų mokytojų konferencijoje vaikų katechizacijos klausimu“⁹⁶.

1933 m. vasario pradžioje Ūvietimo ministerijà pasiekė Ubiđkės pradinės mokyklos tėvų komiteto skundas, kuriame prašyta iđkelti ūios mokyklos vedėjà Jonà Krypanauskà, kuris esà be svarios priežasties iđ mokyklos ūalina mokinius, blogai auklėja, verėia mokytiš ūaltoje klasėje ir neđaukia mokinių tėvų susirinkimū⁹⁷. ūà skundà tyrusiam pradinio mokyklų inspektoriui tėvų komiteto nariai prisipašino skundà pasirađà neskaità, kalėdojanėio klebono paprašyti ar vargonininko su zakristijonu paraginti, o pats skundo turinys, pasak pasirađiusių tėvų, „buvo jė savotiđkai nuđviestas“⁹⁸. Mokytojas kaltinimus atmetė teigdamas, jog „vietos klebonas kun. Z. Syrus pasiryžėas pavartoti visas nors ir

⁹² Papilio vals. Kadarų pradžios mokyklos evangelikų reformatų vaikų tėvų 1936 10 26 skundas Ūvietimo ministrui; Biržų aps. II rajono pradžios mokyklų inspektoriaus 1936 10 29 raštas Ūvietimo ministerijos Pradžios mokslo departamentui, *LCVA*, f. 391, ap. 6, b. 212, l. 27–28.

⁹³ Linkaiėio vals. Rupėkų kaimo gyventojų 1928 08 01 prašymas pradžios mokslo tarėjui; Raseinių aps. II rajono pradžios mokyklų inspektoriaus 1928 08 16 raštas Švietimo ministerijai, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 682, l. 149–150.

⁹⁴ Krinėno pradinės mokyklos tėvų komiteto 1931 08 30 prašymas Ūvietimo ministrui, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 538, l. 42.

⁹⁵ Krinėno pradinės mokyklos tėvų komiteto 1931 09 16 skundo tyrimo medžiaga, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 538, l. 44.

⁹⁶ Vaistininko Viliaus Matuzeviėiaus, gyvenanėio Krinėne, 1931 09 16 atsakymas Biržų apskrities I rajono pradžios mokyklų inspektoriui, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 538, l. 43.

⁹⁷ Ubiđkės pradinės mokyklos Tėvų komiteto 1933 01 30 skundas Ūvietimo ministerijai, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 802, l. 278.

⁹⁸ Skundà dėl Ubiđkės pradinės mokyklos vedėjo J. Kripanausko elgesio pasirađiusiųjų parodymai, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 802, l. 279–282.

neteisintas priemonės, kad pakenkti tautiškai nusistačiusiems asmenims“, todėl skundą ir parašė⁹⁹. Ištyrusi skundą Dvietimo ministerija nusprendė nereaguoti, tačiau tuo viskas dar nesibaigė. Kovo pradžioje ministerijai pasiekė kitas, jau paties klebono, o kartu ir Ubiškės pradinės mokyklos kapeliono Z. Syraus, pasirašytas skundas, kurio rankraštis stebėtinai panašus į tėvų komiteto narių anksčiau rašytą skundą. Kapeliono rašytame skunde pakartotos jau anksčiau mokytojui prikištos nuodėmės: esą mokytojas blogai auklėja vaikus, todėl die keikiasi, pravardžiuoja vieni kitus, triukšmauja ir daužo telegrafo stulpų izoliatorius, o tikybos pamokę, kurias jis pats veda, metu „vaikai dirba iš popieriaus paukščius, armonikas, laivus, svaidos žirniais ir popieriaus rutuliukais“¹⁰⁰. Mokytojui J. Kryžanuskui vėl teko rašyti pasiaiškinimą ir prabilti apie paties klebono netaktą tikybos pamokę metu, kai rusų tautybės vaikai vadinami „burliokais“. „Man paėmus „J. L.“ vietos skyrių organizuoti, dauguma „Pavasario“ kuopos narių perėjo į jaunalietuvius ir nuo to laiko pavasarininkai netekė daugumos narių nustojo veikti. Be to, man atvažiavus į Ubiškę, šis klebonas karštai įkalbinėjo nedirbti tautiškose organizacijose, primedamas man koks aš esu katalikas jei tautininkas. Šiuo laiku klebonas randa manyje pavasarininkų pakrikimo priežastį ir rašo neteisingus skundus man pakenkti“¹⁰¹.

Panašius skundus ketvirtajame dešimtmetyje Dvietimo ministerijai netrūko. Tipišką klebono ir mokytojo konflikto genezę atskleidžia šis Pagramanėio pradžios mokyklos mokytojo A. Jodelio 1931 m. birželio 23 d. pranešimas Tautininkų sąjungos Tauragės apskrities komitetui: „Nuo 1929 metų rugsėjo mėn. 1 d. esu paskirtas Pagramanėio pradžios mokyklos vedėju. Atvykęs į Pagramantą susipažinau su vietos klebonu kun. J. Latviu ir ilgainiui laiką gerai sugyvenome. Kun. J. Latvis norėjo pritraukti mane prie Pagramanėio „Pavasarininkų“ kuopos veikimo, prašydamas surengti „Pavasarininkams“ paskaitą ir k.t. Vėliau kun. J. Latvis suprato mano organizacinę kryptį ir mudviem santykiai pablogėjo. Kun. Latvis be jokio pagrindo pradėjo mane vadinti bolševiku ir kitas nesąmones vienam kitam pasakoti. Tuomet aš pažiūriau kaip nesąmoningai karštai krikščioniška demokratą. Prisidėjus man prie vietinio žaibių būrio ir tautininkų skyriaus veikimo, santykiai visai blogi pasidarė. Š. m. vasario mėn. 3 d. Tauragės apskrities kriminalinės policijos punkto Vedėjas atsiklausė pas mane apie kun. J. Latvio politinę veikimą ir apie jo sakytus prieš Vyriausybės darbus nukreiptus pamokslus. Ką žinojau tą ir pasakiau neperdėdamas. Kun. J. Latvis apie tai sužinojęs ėmė visu smarkumu prieš mane veikti. Pradėjo rinkti mano rajono mokinių tėvų parašus, kad mane iškelius iš Pagramanėio – nesurinko, nes mokinių tėvai nepritarė jo sumanymui. Po to, pradėjo įkalbinėti mokyklos tėvų komitetą, kad prašytų Dv. M-ją pakeisti mokytoją, bet šis darbas nuėjo veltui“¹⁰².

⁹⁹ Ubiškės pradinės mokyklos vedėju J. Kryžanuskui 1933 02 25 pasiaiškinimas Telšė apskrities I rajono pradinės mokyklų inspektoriumi, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 802, l. 283.

¹⁰⁰ Ubiškės pradinės mokyklos kapeliono kun. Z. Syraus 1933 02 26 skundas Švietimo ministerijai, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 802, l. 259–260.

¹⁰¹ Ubiškės pradinės mokyklos vedėju J. Kryžanuskui 1933 03 24 pasiaiškinimas Telšė apskrities I rajono pradinės mokyklų inspektoriumi, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 802, l. 262–264.

¹⁰² Pagramanėio pradžios mokyklos mokytojo A. Jodelio 1931 06 23 pranešimas Lietuvos Tautininkų Sąjungos Tauragės apskrities komitetui, *LCVA*, f. 952, ap. 1, b. 210, l. 21.

Trintis tarp mokytojo ir kunigo prasidėjo tuomet, kai autoritarinis rešimas kategoriškai atmetė Katalikø bažnyčios pretenzijas ir siekius pasikėsinti á valstybės rankose sutelktà jaunosios kartos ugdymo monopolà, o ið mokytojo pareikalavo aktyvesnės veiklos politinio rešimo atrama turinčiose tapti visuomeninėse organizacijose, taip pat ir jaunimo. Valdžios ir Katalikø bažnyčios konfliktas, nusileidæs iki parapijos lygmens, virto autoritetø konfliktu, ásiplieskusiø tarp tradicinio bei nekvestionuojamo kaimo bendruomenei Katalikø bažnyčios autoriteto, kuriam atstovavo kunigas, ir racionalaus, nuosekliai konstruojamo valdžios autoriteto, kuriam atstovauti teko mokytojui.

Mokytojas atsiduria valdžios ir Katalikø bažnyčios konflikto epicentre. Ðis konfliktas apogėjø pasiekia tuomet, kai 1930 m. rugpjūtio 30 d. Ðvietimo ministerijos aplinkraðeiu „Mokiniø organizacijø reikalai“ mokyklose uþdraudžiama jaunimo organizacijø, tarp jø ir ateitininkø, veikla, o mokytojai primygtinai paraginami steigti prorešimines jaunimo organizacijas. Bažnyčia nepasitenkinimà valdžios sprendimu iðlieja ant valdžios proteguojamø jaunimo organizacijø – pirmiausia jaunalietuviø ir skautø, o kartu ir ant jø vadovais tapusiø mokytojø. Tada nuskamba dvasininkijos raginimas tikintiesiems nesitaikstyti su valdžios sprendimu ir protestuoti, o tėvai paraginti visi kaip vienas savo vaikus siøsti á katalikiðkas organizacijas¹⁰³. Kai kurie kunigai ið sakyklø pagrasina parapijiečiams: jaunalietuviø ir ðauliø organizacijos esančios nekatalikiðkos, todėl kunigas nelankys kalėdodamas ir neteiks bažnytinio patarnavimø tiems, kuriø vaikai priklausys ðioms organizacijoms¹⁰⁴.

Kunigai nevengė pasinaudoti savo autoritetu nuteikdami parapijiečius prieš mokytojà, kurio nepavyko patraukti savo pusėn. Tauragės apskrities viršininke teigimu, Ðilalės bažnyčios vikaras kunigas Mikalauskas kurstæs tėvus prieš tos mokyklos mokytojà Armonaitæ, nes „ji priguli prie „Jaun. Lietuvos“ organizacijos ir aktyviai dirba tautiðkose organizacijose“. Esà anksėiau kun. Mikalauskas visokiais būdais kalbino mokyt. Armonaitæ iðstoti ið jaunalietuviø organizacijos ir prisidėti prie katalikiðkø organizacijø, taėiau ðiai atsisakius, pradėjo imtis kitø priemoniø – kurstyti prieš jà tėvus¹⁰⁵. Katalikø bažnyčios ir valdžios konfliktui virtus kova uþ átakà jaunimui, tarp mokytojo ir kunigo prasidėjo kova dėl jaunimo organizacijø. Angelaičius ėmæsisi organizuoti klebonas grasino, jog vaikams nebus leista priimti pirmàjà Komunijà, kol ðie neiðstos ið skautø ir taps angelaičiaus¹⁰⁶. Bandydamas uþkirsti kelià skautø organizacijos kūrimei klebonas galėjo suformuoti iðankstinà priediðkà parapijiečių nusistatymà, kuris atsiskleidė Pasvalio pradžios mokyklos mokytojui 1932 m. ėmus organizuoti skautus: mokytojui, bandančiam tėvø susirinkime papasakoti apie skautø organizacijà, tėvai nenorėjo net

¹⁰³ Kunigø pamokslai-agitacija bažnyčiose, susijusi su vyskupø ganytojiðko laiðko skaitymu, nuo 1930 m. lapkriėio 1 d. iki lapkriėio 16 d. imtinai, *LCVA*, f. 394, ap. 4, b. 226, l. 192–226.

¹⁰⁴ Bylos dėl kun. Ruokio surengto nelegalaus susirinkimo [1930 m.] santrauka, *LCVA*, f. 394, ap. 4, b. 225, l. 102.

¹⁰⁵ Tauragės apskr. viršininke 1930 12 13 raportas Piliečių apsaugos departamento direktoriui, *LCVA*, f. 394, ap. 4, b. 225, l. 35.

¹⁰⁶ LMS Þagarės skyriaus 1937 05 21 nariø susirinkimo protokolas Nr. 6, *LCVA*, f. 952, ap. 8, b. 17, l. 28.

leisti prabilti¹⁰⁷. Jei tai nepadėdavo, Ėvietimo ministerijà uþplūsdavo skundai.

Nenuostabu, jog mokyklø inspektoriai savo ataskaità ministerijai apie skundo mokytojo elgesiu tyrimà daþnai pradėdavo iðsamiu sąlygø, „kuriose tenka dirbti mokytojams tautininkams“, apylinkėje aptarimu, kaip tai padarė Birþø apskrities pradžios mokyklø inspektorius, referuodamas apie skundà, kuriame amoraliu gyvenimo būdu kaltinta viena pradinės mokyklos mokytoja: „Vabalninko kunigai (jø yra 3) varo smarkiausia akcijà prieš Tautiðkàjà Vyriausybæ ir bendrai prieš tautininkus. Jie labai nepatenkinti tais mokytojais, kurie nepasiduoda jø átakai ir nepadedà jiems organizuoti angeliukø mokyklose ir pavasarininkø jaunimo tarpe. Gi tuos mokytojus, kurie aktingai dalyvauja tautiðkose organizacijose, jie tiesiog atakuoja“. Inspektoriaus teigimu, kiek kartø buvo susitikæs su minėtais kunigais, tiek kartø girdėjæs nepagràstus priekaiðtus mokytojams tautininkams ir „visai nepamatuotø paniegyrikø „saviesiems mokytojams“, pridurdamas, esàs tikras, jog minėtos mokytojos ministerijai tikrai niekas neskøstø, jei „ji nedalyvautø tautiðkose organizacijose, jei ji nebūtø pradėjusi rūpintis ásteigti savo mokyklos rajone „Jaunosios Lietuvos“ skyriø, o mokykloje – skautus“¹⁰⁸.

Likti pasyviais valdþios ir Baþnybės konflikto stebėtojais mokytojai negalėjo – abi pusės siekė juos patraukti á savo pusæ. Valdþia siekė, jog aðtrėjant jos santykiams su Baþnybės mokytojas nedvejodamas stotø jos pusèn ir savo autoritetu jà paremtø – pirmiausia Lietuvos mokytojų tautininkø Dr. J. Basanavièiaus sąjungos nariams priminta pareiga „aiðkinti þmonėms vadinamøjø deðiniøjø dabartinà varomà tautos skaldymo darbà, kuris kirðina vienà visuomenės dalá prieš kità“¹⁰⁹. Stiprėjanèià Katalikø baþnybės ir valdþios priešprieðà savo kailiu pirmiausia pajuto mokytojų tautininkø sąjungos nariai, kurie paprastai rūpinosi tautiðkøjø organizacijø veikla. 1931 m. mokytojų tautininkø sąjungos Prienø skyriaus nariai sąjungos Centro valdybai skundėsi, jog Prienø parapijos kunigai „per pamokslus ðmeiþia prie S-gos priklausanèius mokytojus þmoniø akyse, vadindami juos tautininkø apaðtalais, bedieviais“ ir daro þygius jiems nepatinkanèius mokytojus iðkelti. Teigta, esà „kunigai negali pakæsti to fakto, kad Prienø apylinkėj beveik visi mokytojai priklauso mūsø skyriui“¹¹⁰.

Nors valdþia turėjo kur kas daugiau svertø patraukti mokytojà á savo pusæ, Baþnybės taip lengvai nusileisti nesiruoðė. Ið sakyklø nuskambėjo raginimas „sekti mokytojus, ið kuriø pasirodþius, jog ðis esàs paklydæs katalikas ar bedievis“, dėti visas pastangas toká mokytojà nedelsiant paðalinti ið mokyklos, o jo vieton „pastatyti mokytojà katalikà“¹¹¹. Á Ėvietimo ministerijà plūstelėjusi skundø banga staiga atskleidė, jog pradinėse mokyklose knibþdėte knibþda „amoralisø, katalikybei priešd-

¹⁰⁷ Pasvalio Vasario 16-osios pradžios mokyklos vedėjo 1932 04 18 raðtas Birþø aps. I rajono pradžios mokyklø inspektoriui, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 539, l. 93.

¹⁰⁸ Birþø apskrities II rajono pradžios mokyklø inspektoriaus 1931 11 12 raðtas Ėvietimo ministerijos I departamento direktoriui, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 538, l. 2.

¹⁰⁹ LMTS Centro valdybos 1930 11 27 aplinkraðtis sąjungos skyriams, *LCVA*, f. 952, ap. 1, b.148, l. 37.

¹¹⁰ LMTS Prienø skyriaus 1931 08 20 raðtas LMTS Centro valdybai, *LCVA*, f. 952, ap. 1, b. 156, l. 54.

¹¹¹ Ukmergės I nuovados policijos virðininko padėjėjo K. Ðlikos 1931 01 04 raportas I nuovados policijos virðininkui, *LCVA*, f. 394, ap. 3, b. 207, l. 246.

kø mokytojų“. Beje, norint tapti katalikybės priešu, pakako nepaklusti mokyklos kapeliono valiai, kuris galėjo pareikalauti, kad ant tos pačios klasės sienos, kur kabo kryžius, nekabėtų Vytis ir Prezidento portretas, nes tai – „per didelis dievinimas asmenø, stabmeldystė“¹¹². Pavyzdžiui, niekaip Gruzdžių parapijos kunigams negalėjo atikti Gruzdžių pradinės mokyklos mokytojai: 1926 m. ir 1927 m. kunigams neatikusi mokytojų veikla „Kultūros“ bendrovėje ir jų materialistinė pasaulėžiūra¹¹³, 1931 m. suerzino mokytojų veikla organizuojant jaunalietuvių¹¹⁴.

Vietinis klebonas galėjo turėti asmeninių sąskaitø su mokykla ir jam galėjo neatikti joks mokytojas – net trys iš eilės vienas kità pakeitė Vievirpėnø pradinės mokyklos vedėjai vietinio klebono buvo apkaltinti tuo, ką šiandien pavadintume seksualiniu priekabiavimu¹¹⁵.

Kartais mokyklø inspektoriams tekdavo aiðkintis painias, panaðias á detektyvines istorijas. 1933 m. rudená Ðvietimo ministerijoje atsidūrė Gatauėiø pradinės mokyklos vedėjui priklausæ bulvarinio þurnalo numeriai, kurie esà buvæ mokyklos bibliotekėlėje. Inspektoriumi ėmus aiðkintis ðià istorijà paaiðkėjo, jog á ministerijà ðie pateko mokyklos kapeliono „rūpesėiu“, kuris ðiuos þurnalus slapta paėmæs ne iš mokyklos bibliotekėlės, bet iš mokytojo buto¹¹⁶. Ðià „detektyvinæ“ istorijà tyræs inspektorius Ðvietimo ministerijai raðė: „Þpiuriu mūsø dvasiðkiuos nūdienæs akcijos pasėkas. Legaliais ir nelegaliais būdais stengiasi þeminti valdininkø vardà, kad tuo būdu sukompromituoti valdþios aparatà þmoniø akyse“¹¹⁷.

Katalikø baþnyčia stengėsi nepraleisti nei vienos progos parodyti, jog iðimtinai valdþios átakoje esanti mokykla nėra jau tokia gera ir tautiðka, todėl kartais pati griebdavosi tirti savo pačios paraðyto skundo, o tyrimo medþiagà vėliau persiøsdavo Ðvietimo ministerijai. Taip Rietavo dekanui 1933 m. ėmus aiðkintis dėl vieno Lioliø pradinės mokyklos mokytojo tinkamumo pedagoginiam darbui, paaiðkėjo, jog ne jis vienas, o visi Lioliø pradinės mokyklos mokytojai blogi: „Nėra abejonės, kad tos mokyklos pedagogai nei Baþnyčiai, nei Valstybei, nei tėvynei ne tik kad nėra naudingi, bet kenksmingi“¹¹⁸, – nepraleista progos ágelti, jog nuo Katalikø baþnyčios átakos besivaduojanti mokykla netapo nei geresnė, nei tautiðkesnė. Tiesa, kartais ðiuose kunigø rūpesėiu atsiradusiuose skunduose būdavo ir krislas tiesos, kurá nevengta paversti rāstu – netekusiam kantrybės mokytojui

¹¹² Telðiø aps. I rajono pradþios mokyklø inspektorius 1933 12 05 raðtas Ðvietimo ministerijos I departamentui, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 802, l. 77.

¹¹³ Gruzdþiø pradinės mokyklos vedėjo 1926 10 26 raðtas Ðiauliø apskrities II rajono pradþios mokyklø inspektoriumi; Gruzdþiø pradinės mokyklos mokiniø tėvø praðymas Ðvietimo ministrui; Mokyklø vizitatoriaus J. Puodþiukyno 1927 01 28 praneðimas Pradþios mokslo tarėjui, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 755, l. 361–362, 367, 384.

¹¹⁴ Ðiauliø apskrities II rajono pradþios mokyklø inspektorius 1931 07 02 raðtas Ðvietimo ministerijos I departamentui, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 761, l. 198–199.

¹¹⁵ Kretingos aps. I rajono pradþios mokyklø inspektorius 1936 02 11 raðtas Ðvietimo ministerijos Pradþios mokslo departamentui, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 2856, l. 215 b.

¹¹⁶ Birþø apskrities II rajono pradþios mokyklø inspektorius 1933 09 22 raðtas Ðvietimo ministerijos I departamentui, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 540, l. 36–38.

¹¹⁷ Birþø apskrities II rajono pradþios mokyklø inspektorius 1933 10 09 raðtas Ðvietimo ministerijos I departamentui, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 540, l. 7.

¹¹⁸ Telðiø vyskupo 1933 04 14 raðtas Ðvietimo ministerijai, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 802, l. 182.

sudavus mokiniui per galvą gimė skundas apie piauriu elgesiu garsėjanti mokytoją¹¹⁹. Marijampolės apskr. pradinio mokyklų inspektorius, tirdamas 1930 m. ją pasiekusius Balbieriškio pradinės mokyklos tėvų prašymuose esančius kaltinimus pradinės mokyklos mokytojui, pripažino: nors „visas skundas turi daugiau sroviną, o ne pedagoginę pagrindą“, o „kaltinimai per daug ištūsti“, tačiau matyti ir tai, jog mokytojas „ne visur pajėgė išlaikyti mokytojui reikiamą taktą“¹²⁰. Reikėtų pridurti, jog konfliktui išplėskus abi pusės padariusios „daug netakto“¹²¹.

Minėjome, jog mokytoją supančioje aplinkoje buvo kitas autoritetas – parapijos klebonas, kuris atstovavo Bažnyčiai – nekvestionuojamam moraliniam autoritetui. Valdžia buvo priversta skaitytis su Katalikų bažnyčios nuomone ir jos moraliniu autoritetu, tačiau jos žodis ne visada buvo paskutinis – Bažnyčios nuomonė valdžiai buvo svarbi tiek, kiek jos moraliniam autoritetui pakluso visuomenė. 1937 m. Rietavo pradinės mokyklos mokytoja užregistravo civilinę santuoką su suspenduotu kunigu. Šis įvykis, virtęs vietine sensacija, tapo visuomenės visapusiškai narstoma tema. Susirūpinimą mokytoja, kuri „savo pavyzdžiu paneigė Katalikų bažnyčios discipliną“, Žvietimo ministerijai išsakė Telšių vyskupas ir mokyklos tėvų komitetas. Ministerija jau ruošėsi nusileisti Bažnyčios ir tėvų komiteto spaudimui ir mokytoją perkelti į kitą mokyklą, tačiau mokytojai pareiškus, jog „savo ištekingumu nusikalstamo darbo nepadariusi“ ir atsisakius rašyti prašymą ją perkelti į kitą mokyklą, taip pat paaiškėjęs, jog prieš mokytoją „varoma akcija yra ne tėvų, bet pašalinio žmogaus“ (labai stengėsi parapijos klebonas), ministerija persigalvojo. Tokia sprendimą nulėmė šitikinimas, jog šis mokytojos žingsnis nepapiktino visuomenės – vadinas ir mokytojos autoritetui nepakenkė¹²².

Pažėrę parapijos klebono nusiskundime Žvietimo ministerijai „blogais mokytojais“ yra toks paaiškinimas: „Rašau čia ne kokiais asmens sumetimais, bet kaip parapijos klebonas. Statau naują mūsų bažnyčiai ir čia pajutau vaisius mokytojų žakos ir parapijiečių. Su tais parapijiečiais, kurie jo žakoje, vis kas kart sunkiau susikalbėti“¹²³. Matyt, tikroju motyvu, paskatinusiu kleboną parašyti parapijos vardu raštą Žvietimo ministerijai, ir tapo klebono nepasitenkinimas mokytojais, kurie, jo manymu, buvo kalti dėl susvyravusio autoriteto. Iš esmės tai atspindėjo bendrą dvasininkijos nepasitenkinimą mokytojais, kurie savo autoriteto nenorėjo subordnuoti kunigo autoritetui. Valdžia klebonui nusileisti nesiruošė ir neįtikusių mokytojų iškelti neskubėjo samprotaudama: „Naujai atsikėlusiems mokytojams čia gyventi ir priklausyti nuo parapijos dvasiškio, taip pat būtų neįjauku“¹²⁴. Be to, juk nusileisti klebonui reikėdė pripažinti ne tik mokytojo autoriteto subordinavimą klebono auto-

¹¹⁹ Šiaulių apskrities II rajono pradžios mokyklų inspektorius 1931 07 02 raštas Žvietimo ministerijos I departamentui, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 761, l. 198–199.

¹²⁰ Marijampolės apskrities II rajono pradžios mokyklų inspektorius 1930 03 17 raštas Žvietimo ministerijos I departamentui, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 626, l. 51.

¹²¹ Marijampolės apskrities pradžios mokyklų inspekcijos 1939 06 19 raštas Žvietimo ministerijos Pradžios mokslo departamentui, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 2683, l. 73.

¹²² Telšių aps. II rajono pradžios mokyklų inspektorius 1937 02 10 raštas Žvietimo ministerijos Pradžios mokslo departamentui, *LCVA*, f. 391, ap. 6, b. 189, l. 160.

¹²³ Vilkaviškio vyskupijos Pažėrę katalikų parapijos 1939 05 10 raštas Žvietimo ministrui, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 2683, l. 76.

¹²⁴ Marijampolės aps. pradžios mokyklų inspekcijos 1939 06 19 raštas Žvietimo ministerijos Pradžios mokslo departamentui, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 2683, l. 73.

ritetui, bet kartu ir valdžios autoriteto subordinaciją Bažnyčiai.

Valdžios priešakyje stovintis A. Smetona šią mokytojų ir dvasininkų konfliktą aiškino autoritetų susirėmimu, pasireiškusių Bažnyčios atstovų nenoru susitaikyti su tuo, jog dalis tiek daug atakos seniau turėjusios visuomenės parapijos pasirodo jos konkurentas – valstieji su mokykla: „Valstybė ir savivaldybės steigia mokyklas, o ne klebonija. Katelės atliko savo kilnų uždavinį ir šiandien juos atstoja mokytojai“. Sektiniu pavyzdžiu A. Smetonai atrodė Musolinio Italija: „tautiškas jaunimo auklėjimas tenai pripažintas, bet neatstumta ir bažnyčios ataka“. Jis priekaištavo dvasininkams: „Kiek žalos padaro auklėjimui tie mūsų dvasininkai, kurie kerštingai moko žmones, ypatingai jaunimą, kad tauta ir valstybė su savo valdžia esančios menkniekis prieš bažnyčią“¹²⁵. Šito nacionalizmo ideologija pagrįstas autoritarinis reikšimas Bažnyčiai atleisti nesiruošė.

Politinio reikšimo nuomonė buvo vienareikšmė: Katalikų bažnyčia gali pretenduoti tik ant moralinio autoriteto viršenybą, o mokytojų autoritetas negali būti subordinuotas kunigo autoritetui – tai atsispindi ir Izidoriaus Tamošaitis parašytuose „Lietuvių mokytojų tautininkų Dr. Basanavičiaus vardo sąjungos ideologijos pagrinduose“¹²⁶. Taigi mokytojų ir dvasininkų konfliktas reikšė tradicinio, kuriam atstovavo kunigas, ir nuosekliai konstruojamo racionalaus valdžios autoriteto, kuriam atstovavo mokytojas, sandūrą.

Tuo metu, kai valdžia laikėsi tvirtos pozicijos ir Bažnyčiai nusileisti nesiruošė, visuomenė teko pasirinkti. Apsisprendimo dramatiškumą atskleidžia 1934 m. gruodžio 2 d. įvykusio Vabalninko pradinės mokyklos tėvų susirinkimo, kuriame svarstytas skautų organizacijos likimas mokykloje, protokolas. Tąkart tėvų komiteto pirmininkas pareiškė: „Jau pereitais metais buvo nuomonės skirtumas dėl skautų švedimo. Ir visus metus tai buvo nesusipratimų objektas. Valdžia nori – ir mes prieš jos norus neisim“. Po šio pareiškimo pasigirdus abejonėms, esant „skautų nelaimina nei vyskupas, nei popiežius“, kitas tėvas atkirtė: „Kas Dievo – Dievui, bet neušmirškite ir tėvynės. [...] Ir iš viso, kaip drąstate skautus liesti! Eidami prieš skautus, einate prieš vyriausybę, prieš štatymus. [...] Kai atsidursit kalėjime, bus per vėlu“¹²⁷.

IŠVADOS

1. Politiniam reikšimui iš mokytojų pareikalavus besąlygiško lojalumo išrodymų, jų lojalumas virto aktyviu reikšimo rėmimu, pavertusiu juos neoficialiais valdžios atstovais kaime.

2. Mokytojų autoritetą kaimo bendruomenėje sąlygojo ne tik socialinis statusas, bet ir nuoseklios politinio reikšimo pastangos jį konstruojant ir palaikant. Tuo pat metu jis turėjo atstovauti ir valdžios autoritetui.

3. Kaimo mokytojui patikėjus atstovauti racionaliam, nuosekliai konstruojamam

¹²⁵ Valstybės Prezidento A. Smetonos kalba, pasakyta š. m. gegužės mėn. 25 d. mok. Tautininkų dr. J. Basanavičiaus s-gos visuotiniame skyrių atstovų suvažiavime, *Tautos mokykla*, 1933, Nr. 11, p. 194.

¹²⁶ I. Tamošaitis, *Lietuvių mokytojų tautininkų Dr. Basanavičiaus vardo sąjungos ideologijos pagrindai*, Kaunas, 1930.

¹²⁷ Vabalninko pradinės mokyklos tėvų susirinkimo, įvykusio 1934 12 02, protokolas Nr. 4, *LCVA*, f. 391, ap. 3, b. 541, l. 102.

valdþios autoritetui, tai tapo konflikto prieþastimi tarp ðiam autoritetui atstovaujan-
èio mokytojo ir kunigo – tradicinio kaimo bendruomenei Katalikø baþnyèios auto-
riteto atstovo.

Gauta 2004 11 10

Dangiras Maèiulis

COUNTRYSIDE TEACHER IN INTERWAR LITHUANIA: LOYAL TOWARDS AUTHO- RITIES AND AUTHORITY TO THE PUBLIC

Summary

In the interwar period, the majority of primary school teachers in Lithuania lived and worked in the countryside, surrounded with peasantry – the broadest, poorly educated stratum of population. Such surroundings determined in advance a high social status and potential prestige of a teacher in local community. For this reason, the teachers of primary schools were especially attractive to all political and world outlook (*Weltanschauung*) movements, which desired to have teachers in their ranks. The attempts happened to force teachers to become associate against their will, although quite rarely, as the lack of political culture usually was recovered by the mechanism of parliamentary democracy.

The situation changed after the military coup in 1926, when the authoritarian regime started resolutely and in consecutive order to compel teachers to become “associates”, requiring not to limit themselves with only educational activities at school, but also to raise loyalty towards authorities in public.

But the teacher, who had to foster loyalty towards the political regime, ought to distinguish by having virtue of loyalty towards authorities himself. As the political regime required to prove the teachers’ implicit loyalty, this turned into an active support of the regime and manifested itself by acting in the public organizations that were under the wardship of authorities. Thus, the teachers converted into unofficial representatives of authorities in Lithuanian countryside.

However, in order to play the striking role of unofficial representative of authorities, a teacher had to be an unquestionable authority in his surroundings, which was not so easy to achieve, even if there were enough preconditions. The teacher’s prestige became a headache of the political regime. The authorities protected and consolidated the teacher’s prestige in society and did this in every possible way, thus imperceptibly identifying the teacher’s authority with the authority of State power.

However, the countryside community had another traditional authority – a priest. When teachers started to represent the rational, constructed in consecutive order authority of State power, the conflict arose between the teacher as authority and the priest who represented the authority of Catholic Church (so traditional in countryside community).